

Mediteranski raj domaćih furešta: imaginacije prostora i vremena na otoku Hvaru

Tomaš, Aleksandar

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:768609>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-24**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za etnologiju i antropologiju

Diplomski sveučilišni studij etnologije i antropologije (dvopredmetni)

Aleksandar Tomaš

**Mediterranski raj domaćih *furešta*: imaginacije prostora i vremena
na otoku Hvaru**

Diplomski rad

Zadar, 2019.

Sveučilište u Zadru

Sveučilište u Zadru

Odjel za etnologiju i antropologiju

Diplomski sveučilišni studij etnologije i antropologije (dvopredmetni)

Mediterranski raj domaćih *furešta*: imaginacije prostora i vremena na otoku Hvaru

Diplomski rad

Student: Aleksandar Tomaš

Mentor: Doc. dr. sc. Tomislav Oroz

Zadar, 2019.

Zadar, 2019.

Department of Ethnology and Anthropology

Aleksandar Tomaš

**Mediterranean Heaven for Local Foreigners: Imaginations of Time and Space on the
Island of Hvar**

MASTER'S THESIS

Mentor: Doc. dr. sc. Tomislav Oroz

Zadar, 2019.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Aleksandar Tomaš**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Mediterranski raj domaćih furešta: imaginacije prostora i vremena na otoku Hvaru** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 4. rujan 2019.

Sadržaj

1. UVOD	7
2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA: IZAZOVI OTOČNOG TERENA	8
3. „MIGRANTI ŽIVOTNOG STILA“	11
4. DOLAZAK NA HVAR – ISKUSTVA <i>DOMAĆIH FUREŠTA</i>	17
5. PROSTOR OTOKA IZ PERSPEKTIVE „MIGRANATA ŽIVOTNOG STILA“	30
5.1. Društveni prostor otoka Hvara.....	39
6. OTOČNO VRIJEME I/ILI VRIJEME NA OTOKU	48
7. ZAKLJUČAK.....	57
8. POPIS LITERATURE.....	59
9. POPIS SUGOVORNIKA	61
10. INTERNETSKI IZVORI.....	62
11. PRILOZI.....	62

Mediterranski raj domaćih *furešta*: Imaginacije prostora i vremena na otoku Hvaru

Sažetak

U radu se problematizira kako kroz diskurse o otoku i Mediteranu nastaju vizije otoka kao idealiziranog prostora koji se nerijetko opisuje metaforama raja. Idealizirana slika otoka propituje se kroz narative „migranata životnog stila”. Cilj rada je suprotstaviti imaginacije s praktičnom perspektivom života na otoku. Istraživanje koje je temeljem ovog rada sačinjavalo je nekoliko elemenata: analiza literature, turističkih brošura, te polustrukturiranih intervjua koji su provedeni na otoku Hvaru 2016. i 2017. godine. Analiza naglasak stavlja na prostorne i vremenske kategorije imaginacija te praktične perspektive života na otoku. Proces migrantskog iskustva obuhvaća imaginacije otočnosti koje se transformiraju uslijed neposrednog iskustva života na otoku.

Ključne riječi: *Imaginacije otočnosti, otok Hvar, migranti životnog stila, prostor, vrijeme*

Mediterranean Heaven for Local Foreigners: Imaginations of Time and Space on the Island of Hvar

Abstract

This study discusses how discourses about the island and the Mediterranean create visions of the island as an idealized space, often described by the metaphors of paradise. The idealized image of the island is problematized through the narratives of lifestyle migrants. The goal of this study is to discover the juxtaposition of imagination with the practical perspective of life on the island. The research which is the startingpoint of this study includes several elements: analysis of literature, tourist brochures, and semi-structured interviews conducted on the island of Hvar in 2016 and 2017. The emphasis in the analysis is on the spatial and temporal categories of imagination and the practical perspectives of life on the island. The process of migrant experience captures the imaginations of insularity that are transformed by the immediate experience of life on the island.

Keywords: *Island Imaginations, Island of Hvar, Lifestyle Migrants, Space, Time*

1. UVOD

U radu se problematizira nekoliko koncepata: otočnost, imaginacije otočnosti, doživljaj vremena i prostora, „migranti životnog stila“ te prakse svakodnevice života doseljenika na otok Hvar. Doprinos području etnologije i antropologije u tom se smislu nalazi u promišljanju i istraživanju pitanja poput: Tko su „migranti životnog stila“,¹ kako oni žive i što je to migracija? Kako se kroz diskurs o otocima stvara pojam otočnosti? Koje zajedničke karakteristike dijele različiti diskursi o Hvaru te kako se diskursi o egzotičnoj mediteranskoj destinaciji transformiraju uslijed praktičnog iskustva života na otoku? Kako migranti životnog stila u svojim narativima kroz imaginacije prostora i vremena doživljavaju centralni dio otoka?

Slijedom toga, otvaraju se brojna pitanja dijasporičnih identiteta, pitanja pripadnosti, temporalne i iskustvene heterogenosti te imaginacija. Sama tema nametnula se prilikom terenskog istraživanja na otoku Hvaru tijekom kojeg je uočen trend doseljavanja određenog broja pojedinaca koji imaju zajedničku viziju boljeg života - života na otoku. U tom su kontekstu dotaknute i globalne društvene transformacije te načini na koje pojedinci i grupe reagiraju na njih.

Odlike migracija se tijekom vremena mijenjaju te kroz posljednja dva stoljeća svjedočimo njihovom rapidnom razvoju uslijed napretka u tehnologiji, povećane mogućnosti mobilnosti te globalizacije. Te se promjene u radu istražuju na konkretnim primjerima migrantskog iskustva doseljenika na otok Hvar. Jedan od razloga zbog kojih sam odabrao usmjeriti se ovoj temi i promišljati migracije jest mogućnost potencijalnog predviđanja i boljeg razumijevanja budućih migracija, ali i osobni životni put koji je obilježen migracijama. „Što je to dom i što on označava? Je li to fizička lokacija ili socijalni konstrukt? Možda emocija? Biti svoj na svome?“ - pitanja su koja su mi se nametnula još na početku studija kada sam iz Zagreba doselio u Zadar te me navela na to da dublje zagrebem u ovu temu.

U fokusu ovog rada je istraživanje imaginacija otočnog prostora i vremena koje su pojedincima postale motiv za migracijom. Zanimalo me zbog čega su pojedinci svoje dotadašnje domove zamijenili otočnim ulicama. Za razliku od prostora obale poslovično asociranog uz Mediteran, htio sam saznati što to čini mediteranskost imaginacije kada je riječ o unutrašnjosti i centralnom dijelu otoka? Vrijeme i prostor su koncepti kojih su se

¹ *Lifestyle migration* je termin koji se u stranoj literaturi koristi kao sintagma.

intervjuirani sugovornici često doticali u svojim imaginacijama, dok su ujedno igrali i važnu ulogu u svakodnevnim praksama.

S obzirom na to da je u istraživanju riječ o pojedincima koji nisu porijeklom vezani uz otočni prostor, cilj je ovoga rada problematizirati odnos imaginacije i prakse, romantiziranih očekivanja i praktičnih realnosti života na otoku. Kroz perspektivu „migranata životnog stila“, u radu se želi dubinski problematizirati kako koncepti otočnosti, otočnog vremena i prostora, figuriraju za ne-otočane, odnosno za pojedince koji su doselili na otok. Što za njih znači otok? Može li otok postati domom, kako i na koji način? Kojim se praksama „migranti životnog stila“, svojevrsni suvremeni nomadi, udomaćuju u novim kulturnim kontekstima?

2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA: IZAZOVI OTOČNOG TERENA

Terensko istraživanje koje je temelj ovog rada provedeno je pretežno u unutrašnjosti otoka Hvara, i to u mjestima Stari Grad, Vrisnik, Vrboska, Jelsa, Hvar, Velo Grablje te Milna. Terenska istraživanja provedena su u dva navrata u trajanju po tjedan dana. Prvo je provedeno u periodu od 17. travnja 2016. do 22. travnja iste godine, a drugo od 21. do 26. svibnja 2017. godine. Kvalitativno istraživanje obuhvatilo je intervjuiranje sugovornika metodom polustrukturiranih intervjuja. Oni su provedeni s jedanaest sugovornika: dva iz Belgije koja sada žive u Vrisniku i Vrboskoj, jedan iz Danske koji živi u Hvaru, sugovornica iz Japana koja živi u Ivan Dolcu, dvije sugovornice koje žive u Jelsi (jedna iz Splita, druga iz Bratislave), zatim s dvije sugovornice koje žive u Milni (jedna iz Düsseldorfa, druga iz Dortmunda), jednim sugovornikom iz Zagreba koji živi u Starom Gradu, s još jednom sugovornicom iz Düsseldorfa koja trenutno živi u Milni, te sa sugovornikom iz Škotske koji sada živi u Selcima. Gledano s ekonomske strane, pojedinci koji su sudjelovali u istraživanju na Hvaru ne razlikuju se u većoj mjeri od lokalnog stanovništva, no ipak je riječ o relativno imućnijim pojedincima.

Intervjui su dogovoreni unaprijed s četiri sugovornika, dok su ostali odabrani metodom „snježne grude“.² Odvijali su se u njihovim domovima, radnom mjestu jednog od sugovornika, kafićima te u prostoriji Poljoprivredne zadruge u Velom Grablju. Pritom

² Metoda „snježne grude“ je metoda uzorkovanja koja se temelji na ciljanome odabiru uskoga kruga ljudi koji zatim šire uzorak, upućujući istraživača na druge osobe koje bi mogao ispitati. (usp. Milas 2005.)

poteškoća gotovo da i nije bilo, a posebno je izazovno bilo provođenje neplaniranog intervjua dogovorenog u zadnji tren, koji se u konačnici pokazao vrlo korisnim. Manju prepreku predstavljali su razgovori sa sugovornicima na engleskom jeziku koji nije moj materinji jezik, kao ni većine mojih sugovornika. Kazivačica iz Japana govori hrvatskim jezikom u manjoj mjeri, no nedovoljno za razgovor koji bi u potpunosti tekao na hrvatskom jeziku te je stoga u tom slučaju korištena kombinacija hrvatskog i engleskog jezika. Norbert Bossaert govori Vrisničkim mjesnim govorom, što predstavlja izazov pri razumijevanju s obzirom da se on dosta razlikuje od standardnog hrvatskog jezika. Prilično je nevjerojatno i iznenađujuće čuti Belgijanca koji govori mjesnim govorom lokalnog stanovništva. I ne samo to, već je u potpunosti poprimio dinamiku govora, dikciju, način izgovora određenih riječi, facijalne ekspresije, pa čak i određene specifične tjelesne pokrete. Norberta se može nazvati *domaćim fureštom*³ s obzirom na to da je na otoku više od 30 godina, da govori mjesnim govorom, sudjeluje u procesiji *Za križen*,⁴ te je usvojio običaje lokalnog stanovništva. No, bez obzira na sve navedeno, on je i dalje *furešt*. Funkcija termina *domaći furešt* u kontekstu ovoga rada jest opisivanje ambivalentnosti identiteta „migranata životnog stila“ koji su doselili na otok i na njemu žive duži niz godina, a i dalje ih se naziva *fureštima*. Riječ je o konceptu koji se nametnuo tijekom istraživanja, a koji je provokativno upotrebljavan u intervjuima kako bi se "isprovocirala" reakcija i time možda otvorio razgovor sa sugovornicima. Za intervjuirane sugovornike biti *domaći furešt* znači pripadati lokalnom stanovništvu, a s druge strane imati slobodu živjeti po vlastitim, a ne po pravilima domicilnog stanovništva. Termin *domaći furešt* nosi određenu ambivalentnost jer u sebi sažimlje i blizinu i distancu – bliskost domaćeg čovjeka, ali čovjeka koji nikada neće biti u potpunosti domaći. Također, nametnuo se iz praktične potrebe da se razlikuju oni koji na otoku žive, kao što su svi intervjuirani sugovornici, od onih koji su potpuni *furešti* i na otoku su samo u prolazu, kao turisti, radnici ili putnici. Intervjuiranim sugovornicima ovo je bilo važno kako bi izrazili svoj identitet i pripadnost otočnom stanovništvu.

³*Furešt* je onaj koji nije iz ovoga kraja, koji nije iz ovoga mjesta, koji nije iz ove zemlje; stranac, tj. turist (tal. *forestiere*). Lokalni stanovnici na Hvaru kazivali su kako je *furešt* svatko tko nije iz njihovog kraja, tj. sa otoka Hvara, te da to nema veze sa pripadnošću narodu ili državljanstvom već odrednicom „odakle je tko“. Kao što tvrdi sugovornik Dejan Grabovica, prije će Amerikanka kojoj je otac s Hvara postati domaća, nego on koji je iz Zagreba.

⁴Procesija *Za Križen* jedinstveni je obred osobite pobožnosti te izraz vjerskog i kulturnog identiteta stanovnika središnjeg dijela otoka Hvara koji se u neprekinutom nizu odvija pet stoljeća. Dostupno na: <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=5233> (zadnji pristup 20.9.2019.)

Na samom početku istraživanja želio sam obratiti pozornost razumijevanju generičkog pojma „migracija životnog stila“. Jesu li migranti koji se svrstavaju u „migrante životnog stila“ ljudi koji žive određenim načinom života, koji se može okarakterizirati kao specifičan životni stil, pa je onda čin migracije dio tog životnog stila? Ili je sama migracija doprinijela promjeni životnog stila, jer su prije migracije živjeli jednim stilom života, a nakon migracije se taj stil života mijenjao? Kroz daljnje istraživanje došao sam do spoznaje da zapravo jedno ne isključuje drugo. Migracija donosi promjenu, ali s druge strane ona se također može smatrati sastavnim dijelom određenog životnog stila. Svakako, ono što je karakteristično za svaki vid migracije, jest da je to uvijek potraga za boljim mjestom za život. Migracija životnog stila je, još uvijek, novo polje istraživanja koje je dinamično i promjenjivo, te se ne može smjestiti u analitičke okvire. Svoju etnografiju pišem upravo u nadi da ću, uz ostalo, doprinijeti ovom polju istraživanja.

U provedenom hvarskom istraživanju svaki od intervjuiranih sugovornika kroz svoje narative izlazi iz okvira otoka Hvara. Oni su došli iz svojih dotadašnjih domova, mjesta ili gradova, te svoja dotadašnja mjesta življenja uključuju u cijelu priču migrantskog iskustva, te praktičnih perspektiva novog načina života. Njihovi narativi na neki su način obilježeni različitim lokacijama, kako Hvarom, tako i mjestom iz kojega dolaze. Upravo zbog toga što su sugovornici migranti, terensko istraživanje provedeno na Hvaru na određen način uključuje i druge lokalitete. Nitko od njih nije u potpunosti prekinuo veze s mjestom iz kojeg je pristigao, te gotovo svi zimi odlaze u posjet obitelji i prijateljima (usp. Gustafson 2009.). Ovakav pristup u antropologiji, u kojem se terensko istraživanje više ne ograničava na lokalitet na kojemu je ono provedeno, svoje začetke ima u Marcusovoj teoriji o *multi-sited* etnografiji iz 1995. godine. Marcus (1995) predlaže naziv *multi-sited* etnografija za načine istraživanja koji dokidaju distinkciju između lokaliteta terena i globalnog sistema. Etnograf koji se koristi *multi-sited* metodom trebao bi prepoznati ono globalno u lokalnom, izučavajući svjetske sisteme direktno na istraživanom terenu. Takav način iziskuje spremnost da se nadiđe ograničenost lokaliteta te da se slijedi ljude, priče, metafore ili objekte u njihovim putovanjima iz mjesta u mjesto.⁵ Na ovaj način možemo govoriti o pojavama kao što su svjetski trendovi, globalizacija ili migracija životnog stila, a da pritom ne isključujemo osobnu priču i intimni prikaz života sugovornika. Appadurai u djelu *Modernity at large: cultural dimensions of globalization* zaključuje da je „novi zadatak etnografije da otkrije koja

⁵Dostupno na: <http://what-when-how.com/social-and-cultural-anthropology/multi-sited-ethnography-anthropology/> (Zadnji pristup 6.9.2019.)

je uloga lokalnoga u deterritorijaliziranom globalnom svijetu“ (1996:52). On smatra da početak rješenja ove zagonetke leži u svježem pristupu imaginacijama društvenog života. Imaginacije su dobile novu samostalnu moć u društvenom životu, a na terenskom istraživanju na otoku Hvaru to se očituje pojavom doseljavanja ljudi koji nisu porijeklom s tog otoka. Moć imaginacije jednim dijelom stvara „migrante životnog stila“, a manifestira se u doseljavanju ljudi na područje koje je desetljećima poprištem konstantnog iseljavanja stanovništva (usp. Bara 2013.). Moguće je stoga zaključiti da imaginacije imaju veliku važnost. Društveni uvjeti stvorili su imaginacije otoka kao raja na zemlji, simbola boljeg i ispunjenijeg života. Taj život u riječima intervjuiranih sugovornika figurirao je kroz metafore otkrića kao i uvijek prirodnog ambijenta te zdravog života.

U ovim novim uvjetima o kojima govore Marcus i Appadurai i dalje možemo govoriti o Vrisniku, Jelsi, Velom Grablju ili Selcima, ali kroz narrative „migranata životnog stila“ i njihove imaginacije te prakse svakodnevice. Stoga migracije životnog stila u radu koristim kao pojam koji najbolje opisuje životne odluke pojedinaca s kojima sam na terenu proveo intervjue te se najbolje veže za imaginacije i praktične perspektive kao važne elemente provedenog istraživanja. „Migranti životnog stila“ u istraživanju na otoku Hvaru su ljudi koji su odlučili tamo doseliti bez prethodne obiteljske ili rodbinske veze s otokom. U radu se pojam migracije životnog stila koristi u bliskoj povezanosti sa slobodnim izborom migracije, te imaginacija koje se provlače kroz narative sugovornika i praktične perspektive života na otoku.

3. „MIGRANTI ŽIVOTNOG STILA“

Koncept „migranata životnog stila“ u migracijskim je studijama marginalno zastupljen. Istraživanja migracija u Hrvatskoj uglavnom su bila fokusirana na odlazne migracije i iseljavanje stanovništva, tj. na emigracije. Migracije kao generički pojam obuhvaćaju svaki oblik kretanja, a ovaj je rad usmjeren njegovom specifičnom segmentu koji nije najzastupljeniji u Hrvatskoj znanstvenoj literaturi. Riječ je o migraciji životnog stila koja, kao noviji pojam u istraživanju, označava fenomen migracije ljudi ponukanih uvjerenjem da negdje drugdje postoji način življenja koji ima više smisla i značenja (usp. Benson i O'Reilly 2009:16). Antropologinje i sociologinje Karen O'Reilly i Michaela Benson u zborniku *Lifestyle Migration; Expectations, Aspirations and Experiences* smatraju kako migracija

životnog stila označava „prostornu mobilnost relativno imućnih pojedinaca svih dobnih skupina koji sele za stalno ili privremeno na mjesta koja su značajna po tome što iz raznih razloga nude potencijal za bolju kvalitetu života“ (O'Reilly i Benson 2009:2). Teza o kvaliteti života kao primarnom motivu migracije potvrđuje se i u istraživanju provedenom na otoku Hvaru. Istraživanje na Hvaru pokazuje da je migracija uvijek potraga za boljim životom i bijeg od ranijih ograničenja (O'Reilly i Benson 2009:1). Sociolog Nick Osbaldiston i antropologinja i sociologinja Michaela Benson migracije životnog stila definiraju kao društveni fenomen kojim se opisuju kretanja i preseljenje relativno bogate i privilegirane populacije u potrazi za boljim načinom života. Riječ je o migracijama koje su vođene konzumerizmom te su opcionalne i dobrovoljne (2014:2). Kada govorimo o intervjuiranim sugovornicima kao „migrantima životnog stila“, treba uzeti u obzir da oni nisu isključivo i strogo smješteni u kategoriju migranata, već je njihova migracija otvoren proces koji ostavlja prostora za povratak, kao i prostor za odlazak sa otoka u zimskim mjesecima. Tako da je migracija koju su prakticirali intervjuirani sugovornici multifazičan proces (usp. Čapo Žmegač 2010:11-38). U istraživanju na otoku Hvaru „migranti životnog stila“ su relevantna skupina migranata kroz čije narative se iščitavaju imaginacije vremena i prostora otoka Hvara. Njihove imaginacije otočnog vremena i prostora uvjetovane su razumijevanjem pojma otočnosti, a s druge strane one sudjeluju u izgradnji samog tog pojma. Otok o kojem su sugovornici govorili asociran je uz Mediteran i oni su ga jasno odvajali od poimanja otoka kao nekog izoliranog mjesta koje je pusto i ne nudi dobre uvjete za život.

Začetci konceptualizacije Juga i Mediterana kakvim ih danas znamo mogu se pratiti od Grand Toura⁶ i početaka kulturnog fenomena putovanja po Europi. Iako se slika Mediterana počela stvarati ranije, Mediteran kakvog danas poznajemo ponajviše je uvjetovan predodžbama koje kreću upravo od Grand Toura. Viktorijansko i edvardijansko razdoblje demokratiziralo je putovanje u 19. stoljeću i od tada se razvija koncept „putovanja radi putovanja samog“ (usp. Löfgren 1999:20), u čemu leže začetci putovanja kakvog danas poznajemo. Toynbee Workmen's Travelling Club je prva agencija koje je organizirala putovanja na Mediteran. Prije razvitka danas nam najpoznatije slike Mediterana, Jug i Mediteran su bili na oprečnim stranama. Koncept Juga nastaje u 19. st., a njegovom stvaranju doprinosi, uz ostalo, i djelo kao što je *A Place in History* Michaela Hertzfelda. Na

⁶Grand Tour je bio običaj tradicionalnog putovanja Europom iz 17. i 18. st. mladih ljudi višeg staleža iz Europe koji su imali dostatna sredstva i zvanje. Dostupno na: https://en.wikipedia.org/wiki/Grand_Tour (Zadnji pristup 19.9.2019.)

razvoj geografskog imaginarija Sjevera naspram Juga utječe i Saidova knjiga *Orijentalizam* iz 1978. godine. Löfgren u svom djelu *On Holiday – A History of Vacationing* ovako govori o početcima putovanja te egzotičnom Jugu: „Za razliku od pionira Grand Toura, novi turisti su putovali kako bi upoznali kulturu i istražili egzotičnu Drugost Juga, da bi se mediteranizirali, kako je napisao engleski putnik: Putujući na Jug postajete druga osoba, opuštajući se od ograničenja i suviše civiliziranosti te gradskog stresa“ (Löfgren 1999:163). Ovakva vizija putovanja po Mediteranu, jednim dijelom, utjecala je i na odluke intervjuiranih sugovornika da dosele na otok Hvar.

Mediteran je evocirao visoku kulturu, privlačio je bogatu aristokraciju i figurirao je kao neotkriveni raj, dok je Jug bio nešto sasvim suprotno od Mediterana. Diskursi o Jugu i orijentalistički diskursi su ovdje isprepleteni, pri čemu je pojam Juga asocirao koncepte rase, nacionalnih karaktera, klimatskih odrednica, ideja progresa, imperijalnih te kolonijalističkih diskursa. Glavna odrednica koja je činila geografski imaginarij bila je orijentacija sjever – jug. U 19. st. ova se orijentacija mijenja na orijentaciju istok – zapad, gdje Jug dobiva nova značenja. Dakle, kontekst vremena i događanja u tom je razdoblju utjecao na stvaranje slike Mediterana i otoka općenito, kakvog danas znamo i o kakvom intervjuirani sugovornici govore. Otok u riječima intervjuiranih sugovornika figurira kao mjesto na kojemu vrijeme sporije teče, priroda je na svakom koraku, povijest je stvarna i dodirljiva, otok je raj na zemlji. Ovakvo viđenje otoka u praksi se očituje u nenošenju sata, negledanju televizije, uživanju u prirodi, ispijanju kava, druženju i dobroj hrani. Otok dakle nije u potpunosti geografski lokalitet već i mjesto, produkt diskurzivnih praksi određenih ljudi i institucija koje ti ljudi čine.

Löfgren (1999) zaključuje da su putnici u 19. st. otkrivali Jug na koji su putovali i potom stvarali imaginacije otočnog raja. Za razliku od tih putnika, „migranti životnog stila“ čije se migrantsko otočno iskustvo problematizira u ovom radu poneseni su takvim slikama koje su već zaživjele u svakodnevnom razgovoru i životu. Kada se spomene riječ Mediteran, prva slika koja intervjuiranim sugovornicima na otoku Hvaru padne na pamet jest slika otoka, plaže, kupanja, sunca, dobre hrane, kulture, ugodne klime i života u skladu s prirodnom. Takva slika Mediterana konstruirana je kroz diskurs o Mediteranu u posljednjim stoljećima. On se otkriva kao prostor idile na koji se isprva putuje zimi kako bi se, između ostalog, izbjegle pojave kao što je londonski smog, a s druge strane zbog relativne jeftinosti putovanja te povijesnih i kulturnih znamenitosti iz antičkog razdoblja. Nakon Prvog svjetskog rata,

međutim, na Mediteran se ne putuje više samo zimi, već i ljeti (usp. Löfgren 1999:124). Spomenute društvene okolnosti i diskursi o Mediteranu izgradili su sliku o njemu koja postoji i danas, a koja se reflektira i u kazivanjima „migranata životnog stila“.

U izgradnji slike Mediterana i otoka o kojima govore intervjuirani sugovornici utjecao je i turizam. Početak organiziranog turizma na otoku Hvaru možemo pratiti od 1868. godine kada je osnovano „Higijeničko društvo Hvar“.⁷ Stotinu i pedeseta obljetnica njegovog osnivanja obilježena je 15. svibnja 2018. godine, kada se o Hvaru govorilo kao o kolijevci hrvatskog turizma. „Turistificirana“ slika Mediterana, kao i njegova opća slika kao mjesta odmora, prema turističkoj promidžbi u posljednjih stotinu godina, utjecala je, više ili manje, na odluke intervjuiranih sugovornika da dosele na otok. Jedna od zanimljivih turističkih promidžbi je ona o Hvaru kao najsunčanijem hrvatskom otoku.

Slikovni prilog 1. Slika Hvara kao najsunčanijeg otoka na kontinentu.

Dostupno na: <https://www.njuskalo.hr/stare-stvari/turisticki-savez-hvar-69-hoteljersko-poduzece-brosura-turistick-oglas-16971825>, (Zadnji pristup 9.9.2019.)

⁷Hvar je naseljen od prapovijesti, a u ovom radu neću govoriti puno o povijesnoj pozadini Hvara, jer bi to izašlo izvan njegovih okvira. Pisana povijest Hvara seže do 4.st. pr. Kr. kada su ga kolonizirali Grci.

„Austrijski klimatolog Julius Hann u 19. stoljeću naziva Hvar „najsunčanijim otokom Jadranskog mora” naglašavajući visoku insolaciju i blage kišne zime. Pri tome su znanstveno argumentirani slogani Juliusa Hanna postali temeljem stogodišnje turističke promocije otoka“ (Petrić, 2001:165). Za Hvar se stoga uvriježio naziv najsunčanijeg otoka na Jadranu.

U članku Ingeborg Matečić i Ane Perinić Lewis iz 2018. godine, “Brendiranje otoka u svrhu jačanja lokalnih otočnih identiteta: Studija slučaja Hvara”, autorice problematiziraju kako se pri promociji Turističke zajednice Hvara ne spominje otok Hvar i druga mjesta, već samo grad Hvar, te se sugerira da bi se turistička promocija trebala temeljiti na zajedničkim interesima i suradnji među ostalim otočnim središtima i njihovim turističkim zajednicama, vodeći računa o cjelovitom otoku kao turističkoj destinaciji. Stoga se narativ o najsunčanijem otoku uvelike razlikuje od prakse, na koju upozoravaju Matečić i Perinić Lewis, jer je unutrašnjost otoka još uvijek turistički neatraktivna te odudara od slike koju obično povezujemo s otokom. Unutrašnjost otoka je i dalje turistički nerazvijena, a stanovništvo se uglavnom bavi poljoprivredom koja odudara od uobičajne slike Hvara. Otok Hvar u globalnom diskursu figurira kao turistička destinacija, što je na intervjuirane sugovornike utjecalo samo djelomično. S druge strane, upravo je ova razlika unutrašnjosti otoka naspram njegovih turističkih središta jednim dijelom utjecala na doseljavanje intervjuiranih sugovornika na Hvar. Kako tvrde, oni su tražili nešto autohtono i nešto što nije pod utjecajem turizma, iako se utjecaj turizma, kada se radi o otoku Hvaru, teško može u potpunosti izbjeći. Naime, njihovi su se motivi u određenoj mjeri razlikovali od onih koji bi se mogli okarakterizirati tipičnim turističkim motivima, kao što su potraga za čistim morem, dobrim mjestima za kupanje, ugodnom klimom i bogatom turističkom ponudom. Motivi intervjuiranih sugovornika više bi se mogli okarakterizirati kao fuzija spomenutih turističkih motiva, te s druge strane, antimodernih i eskapističkih motiva.

Iako je individualna potraga za utopijom poznata i od ranije, fenomen poput migracije životnog stila podupiru i omogućavaju pogodni ekonomski faktori koji se mogu smjestiti na početak 20. st. Tada se pojavljuju fenomeni kao što su povećana mobilnost i olakšano kretanje, fleksibilnost rada, globalno povećanje bogatstva, te pojave individualizma i globalizacije kao posljedica *hippy* kulture druge polovine 20. stoljeća (usp. O'Reilly 2009:103). Većina istraživanja migracija u posljednje je vrijeme usmjerena na političke i

ekonomske migracije s posebnim naglaskom na emigraciji u hrvatskom slučaju, dok je problematika migracija životnog stila manje zastupljena tema. „Migranti životnog stila“ jedan su od rastućih trendova početka 21. stoljeća.

Slikovni prilog 2. Turističke brošure s otoka Hvara iz 2019. godine. Autor fotografije je Aleksandar Tomaš (24.8.2019)

Izgradnja slike otoka i imaginacije Hvara uvjetovane su, jednim dijelom, brendiranjem otoka i brošurama kao što je natpis *Discover Hvar*, koji se u potpunosti podudara s životnom pričom sugovornika Norberta o otkriću otoka (usp. Matečić i Perinić Lewis 2018). Narativi o eskapizmu, otkrivanju Hvara, vremenu koje sporije teče, prostoru koji je neograničen i obogaćen prirodnim ljepotama, isprepliću se s turističkim prezentacijama otoka Hvara i društvenom slikom.

Intervjuirani sugovornici nisu turisti i može se reći da njih i nije privukao turizam i turistički razlozi (ili možda jest), ali su svakako putem turističkih brošura i marketinških

slogana mogli čuti za Hvar. Natpisi kao što je *Discover Hvar* ili *Escape the Day* su poruke koje intervjuirani sugovornici spremno prihvaćaju, no pritom u praktičnom iskustvu otkrivaju ona iskustva otoka koja nisu promovirana u turističkom oglašavanju.

Pri istraživanju i razumijevanju fenomena migracije životnog stila potrebno je uzeti u obzir i lokalni i globalni kontekst. Globalni se odnosi na opće političke i društvene uvjete, specifične prakse kozmopolitskog predznaka, dok lokalni omogućava razumijevanje partikularnosti koje utječu na migracije općenito, ali i na migracije životnog stila (usp. Marcus 1995:95-117). U sljedećem poglavlju slijedi analiza imaginacije u odnosu na općenita i partikularna praktična iskustva „migranata životnog stila“ koji su intervjuirani na terenskom istraživanju na otoku Hvaru.

4. DOLAZAK NA HVAR – ISKUSTVA *DOMAĆIH FUREŠTA*

Istraživanje provedeno na otoku Hvaru tijekom 2016. i 2017. godine u unutrašnjosti i obalnim mjestima središnjeg dijela otoka, upozorilo je na perspektive migracijskih trendova nerijetko marginaliziranih u stručnoj i znanstvenoj literaturi. Migracije koje se u javnom medijskom prostoru Hrvatske često doživljavaju kroz prizmu ilegalnih migracija ili kroz ekonomske emigracije u zemlje zapadne Europe, u hvarskom slučaju ne može se okarakterizirati kao masovni trend, niti kao tipičnu medijsku emigracijsku priču koja će izmamiti uzdahe o teškoj sudbini pojedinaca. U slučaju istraživanja na Hvaru prvenstveno je riječ o nekoordiniranim, ne-masovnim fenomenima, gotovo *donkihotovskim* pokušajima pojedinaca kod kojih su promjene mjesta prebivanja uzrokovane promjenom životnog stila.

Migracija nije čin, već proces, a u ovom poglavlju pozornost je posvećena slici otoka koja se konstituira u tom procesu na temelju analize „migranata životnog stila“ koji su Hvar odabrali za svoj novi dom. Razlozi zbog kojih su se intervjuirani sugovornici željeli doseliti na otok različiti su, ali uz neke zajedničke karakteristike. Kod nekih kao primarni motiv dominira prirodna ljepota otoka koju upotpunjuje kvaliteta života, sporiji tempo življenja te uživanje u blagodatima takvog načina života. Za pojedine je pak sugovornice udaja bila razlog doseljenja na otoka. Takvi su sugovornici sebe doživljavali kao doseljenike, neotočane koji su s vremenom uvidjeli blagodati života na Hvaru i počeli se smatrati dijelom otočne zajednice. Ne treba zanemariti niti one koji su zbog ekonomskih razloga došli na Hvar, pri

čemu je primarno ekonomski razlog s vremenom zamijenjen drugim argumentima koji i takve migrante svrstavaju u „migrante životnog stila“.

Potruga, otkriće, eskapizam, sloboda i sigurnost bili su osnovni motivi za migracijom koja, kao što se pokazalo u više navrata, predstavlja razliku između dobrog i lošeg života. Kao jedan od dominantnih motiva suvremenih „migranata životnog stila“ ističe se sloboda kretanja u prostoru i mogućnost kvalitetnog korištenja vremena. Otočni prostor za njih je figurirao kao neograničen za razliku od prostora grada koji ih je sputavao. Takva je perspektiva analitički relevantna jer kontrira uobičajenoj percepciji otoka koji sa „sigurnosti“ kopna figurira kao prostorno ograničen i hermetičan prostor. Tumačenjem transkribiranih intervjua provedenih sa sugovornicima o razlozima za doseljenje na otok pokazuje se uvelike i u njihovom opisu otočne svakodnevice. Ovako izgleda jedan tipičan dan kako ga prepričava Norbert Bossaert:

*...Gušt, gušt, ja volin lavorat, raditi, ali ni pod mus, kad me, na primer vako, ovaj ovaj stajun, od šes sedan uri do deset. Oda dođen doma potan, vako uf, potan, vanka se tuširan, popijen jednu pivu, iden skočit u bazen. I onda sa ćemo popodne malo poč na more, malo se kupat. Evo ti, to je to.*⁸

Otok je za Norberta prostor koji mu pruža mogućnost ugodnog provođenja dana. Otok mu pruža mogućnost slobodnog izbora kada je riječ o radu, te mogućnost korištenja vremena za odmor i uživanje uz piće, bazen i odlazak na more. Sloboda, mogućnost uživanja u slobodnom vremenu, kao i u radu za Norberta su elementi koji otok čine mjestom na kojemu je život bolji. Norbert je sugovornik koji je na Hvar prvi puta došao 1984. godine. Nakon višegodišnjeg života na otoku, zaslužio je nadimak *Belgian*. Na otok je stigao tražeći mjesto na Jadranu gdje bi mogao biti slobodan od ograničenja koja su do tada obilježavala njegov život. Upravo Hvar za njega je bio otkriće neograničenosti.

To je bilo vako, slušaj. Ja san bi ka san bi mali. Sa roditeljima bili smo tada to bi u vrime Jugoslavije. Bili smo u Opatija tamo i livo desno. Onda san ja reko, u mene žena, još nismo bili oženjeni, očemo poč ope jean put u Jugoslaviju? Onda

⁸Prema transkriptu intervjua s Norbertom Bossaertom iz Vrisnika na Hvara, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru.

smo raspitalo, bome i di je najbolje. Onda su rekli, jedan čovik, jedan prijatelj iz Belgije, pojte u Zadru. To je lipo, to nije baš ni daleko, 1500 km, 1600 km. I od jedan put prrrp, a nisan ni bio u grad Zadar nego preko magistrale. Tamo su bile ove turističke, zamislite ove turist info i tamo na engleski na njemački. Pitao san, san bi mlad, 23 godina san imo tad, di se možemo kupa goli, nudist kapi, ja son volio gledat, e to, a ona rekla ode ni pa za to, pojte u Split. A di je Split? Ma dalje još uru ipo dvi ure. Dobro'e. Mi u Split ista pitanja. Turistička vaka agencija. Where can we swim naked? Ha, u Splitu ni baš za to. Onda di jeben ti sun...? Na otoci. A nis ja znao da imate otoci. Ko bi to zna tad prije. To ja nisa zna ništa. A govorin slušajte, dobro je to, ali ja san došo s auton. Ma mi ćemo lipo stavit auto na trajekt, imamo mi brodi. Ha dobro. Onda je ona rekla iman ja jedna tetka u Jelsu. To jedno lipo misto na otok Hvar. Oćemo nju zvat da ima mista? Ha zovi, 84. je to bilo. E, e. U sedmi osmi misec. I govore ala dali ima jedna soba sa tušom, sa kadam... Dobro, sad na trajekat. Sa ovin, ovin Vanga se zovio trajekt pri. Spori brod, tri ure je vozio, kapiš? (...) Došli smo bo mi noć jednast uri navećer. Pekli su malo sardele, izili smo malo sardel, popili smo vina. Jo sutra dan son se probudi u pet uri. Kuriozan sa bi, želo znati, kapi. Ojme meni lipo vani. I onda odma smo se ukrarcali na brod ovi mali brodić i do otok Zećevo na FKK plažu, kapi. Žena ni, ma neću, ma ho... bogami niko ne pozna ništa. E mi tamo onda naveće smo fermal opet u Jelsu smo išli popit jedno pivo u jedan kafić, onda sam pozno jedan čovjek iz Vrisnika, Marinko je bi konobar tamo, Marinko Bojanić. I svaki dan mi smo se vidili i ja san odma isti, od isti večer san počmo govorit „dobra večer“, sutra don „dobro jutro“, su me naučil, odma isti sekund. Znao san ja broit do sto nakon dva da... nakon dva tri dana. Naći to mene zanimalo. (...) Ja son bi svukud. Ti boga, Ibica, sve put, Tenerifa, ća pun pun Austrija, nema, nema veze pemo doma gremo doma, a ovde, suze. Meni žena što, jebenti, ćo ovo. Onda smo došli svako godišć. Iii 15 dana, onda 20 dana, uvik, uvik smo kontrali Marinko, ostali smo ka prijatelji i tako dalje i tako dalje. Osandese sedme kupili smo jedna mala kuća ovdi u Vriznik, tu sto metra odvle...⁹

⁹ Prema transkriptu intervjuja s Norbertom Bossaertom iz Vrisnika na Hvara, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru. prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru.

Dolazak na Hvar je osvijestio Norberta za perspektivu kopna koja je pretpostavljala užurbani životni ritam, striktnu društvenu normu i ravnodušnost koju je osjećao. Hvar mu je donio uzbuđenje i na odlasku u njemu probudio emocije.

U narativima intervjua s Norbertom motiv za dolazak na Hvar očituje se kroz metafore otkrića: on je otkrio Hvar i život na Hvaru. Ta otkrića su otkrića prirodnih ljepota, učenje jezika te otkriće društvene sredine. Bio je znatiželjan, a Hvar mu je pružio mogućnost ispunjavanja njegove znatiželje kroz učenje jezika, te istraživanje novih mjesta. Kada kaže da ranije nije ni znao da Hrvatska ima otoke, Norbert doslovno govori o tome kako je otkrio otoke i među njima Hvar.

Hvar je u riječima sugovornika figurirao uz ostalo i u metaforama otkrića te povijesne autohtonosti. Norbert progovara o tome kako je kao turist putovao Jugoslavijom i tražio mjesto gdje će on i njegova djevojka nesputani kao nudisti, uživati u slobodi koju utjelovljuje otok. Njegov se identitet gradi kroz narativ i životne događaje, kao što je u konačnici i sami čin preseljenja na otok. Kroz narativ, sugovornik Norbert portretira neizbježnu temporalnost životnog iskustva (usp. Hoey 2009:34). Životna priča koju on priča izrasta iz svakodnevnih praksi i iskustava, kroz migracijsko iskustvo, te njegovih doslovnih i figurativnih kretanja kroz prostor i vrijeme.

Intervjuirani sugovornici jednim određenim dijelom na Hvar su došli i kao turisti, čemu je dobar primjer Norbert koji je želio pronaći mjesto na kojem se on i njegova žena mogu kupati bez odjeće, te je u toj potrazi pronašao Hvar. Peter Pauwels je sugovornik koji je također Hvar, te uopće otoke, otkrio kao turist, tj. sa svojim roditeljima na ljetovanju.

... Ideja je bila da dođem ovdje i živim ovdje, jer prvi put kad sam došao ovdje s roditeljima, to je bilo 76.-te... Na Cavtat. Da, to je bilo prvi put. Hotel Albatros, nikad to neću zaboraviti... hahahahaha... Da, da, mislim da sam tada imao 16 godina... i eto ga, zaljubiš se u zemlju, i onda smo se za praznike većinom vraćali ovdje, ili smo prolazili, kad bi išli motorima u Grčku, prošli bi kroz Hrvatsku...¹⁰

¹⁰Prema transkriptu intervjua s Peterom Pauwelsom iz Vrboske na Hvara, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru. S engleskog jezika preveo autor.

Peter Pauwels je za dolazak na Hvar djelomično bio motiviran nostalgijom, što se očituje u njegovom progovaranju o svom prvom iskustvu u Cavtatu koje, prema njegovim riječima, nikada neće zaboraviti. Za njega je otok nešto što pripada Mediteranu, a kada kaže da se zaljubio u Hrvatsku, ta zaljubljenost dio je otkrića hrvatskih otoka.

Valerie Krolow je još jedna sugovornica koja je tražila Mediteran i taj je Mediteran pronašla na Hvaru.

*Pa da, ona neka sloboda, taj okruženje, taj mir, ta tišina. Mi smo baš ono, svaki put kad smo došli na otok smo bili baš sretni. Znaš kao kad imaš onaj osjećaj, to je to. Znaš? To je taj Mediteran šta sam uvijek tražila!*¹¹

Valerie je u Njemačkoj, odakle dolazi, upoznala svog (tada budućeg) supruga koji je porijeklom iz Hrvatske. Kako kaže, ona je oduvijek željela pronaći Mediteran koji je za nju predstavljao slobodu, mir i tišinu, prirodu te stare kamene kućice. Prvo je sa suprugom kupila vikendicu u Hrvatskoj koja nije bila na otoku, već na kopnu, ali im to, kako kaže, nije bilo dovoljno mediteranski. Stoga su nakon nekoliko godina došli na otok Hvar koji je mogao pružiti sve što je ona tražila; mir, tišinu i sreću.

Brojni autori, kao što su Michaela Benson, Karen O'Reilly, Mari Korpela, zatim Brian Hoey i Catherine Trundle, pri problematiziranju migracija ističu raskorak očekivanja s jedne strane, te svakodnevice i realnosti života u koje su migranti doselili s druge strane. Važno je naglasiti da se u istraživanju na otoku Hvaru očekivanja intervjuiranih sugovornika prilično poklapaju s realnošću i praksama svakodnevice koju oni žive na otoku. U literaturi je često moguće susresti tumačenja realnosti kao znatno drugačije od onoga što su migranti očekivali prije preseljenja na željeno mjesto. Tako primjerice prethodno spomenuti autori navode kako su kod „migranata životnoga stila“ očekivanja često idealizirana i romantizirana. Prema autorima često se događa da migranti tek kad presele vide stvarno lice života koji je najčešće znatno jednostavniji i nije ono što su očekivali. Još jedna poteškoća s kojom se pri nadi da će se integrirati susreću doseljenici je i jezična barijera (usp. O'Reilly i Benson 2009:8).

¹¹ Prema transkriptu intervjua s Valerie Krolow iz Velog Grablja na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru. S engleskog jezika preveo autor.

Terensko istraživanje provedeno na otoku Hvaru pokazalo je da se očekivanja i realnost života na otoku ne razlikuju u značajnoj mjeri, te da, slijedom toga, premisa da ću pronaći svjedočanstva o raskoraku očekivanja i realnosti nije u potpunosti ispravna. Ta se premisa u jednoj manjoj mjeri potvrdila, ali samo kod pitanja razlike između ljeta i zime na otoku. Barem polovica sugovornika ne provodi zimu u cijelosti na otoku, već odlazi na mjesec ili dva na kopno. Većinom je to u mjesta iz kojih su došli, u posjet rodbini i prijateljima. Stoga se otok u praksi za sugovornike nije pokazao kao zatvorena cjelina, već kao potencijal za nova iskustva koja ne moraju nužno podrazumijevati konstantnu rezidencijalnost. U većini primjera očekivanja su se poklopila sa realiziranim svakodnevnim praksama.

Turizam je kod hvarskih imigracija odigrao važnu ulogu, te su, jednim dijelom, posredstvom turističkog oglašavanja intervjuirani sugovornici prvi puta došli u kontakt s otokom Hvarom. Ono što je važnije, intervjuirani sugovornici na Hvar nisu odlučili doći isključivo zbog turističke ponude, već zbog onoga što oni smatraju boljim životom. Krenuli su, dakle, od vizije, slike, imaginacije boljeg života. Ta slika i vizija boljeg života na otoku se također stvorila, proizvela i to uz pomoć fenomena mogućnosti mnogih načina života koji se različito prezentiraju i približavaju čovjeku, prije svega medijima poput televizije, interneta i općenito popularne kulture (usp. Appadurai 1996:55). Appadurai u djelu *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization* zaključuje da su imaginacije dobile novu samostalnu moć u društvenom životu. Imaginacije koje proizlaze iz snova, pjesama, fantazija, mitova i priča, oduvijek su bile dio repertoara društvenog života na kulturološki organiziran način. Danas imamo nove imaginacije: Sve više ljudi iz raznih dijelova svijeta razmatraju više opcija mogućih života nego ikada do sada. Ovome doprinose masovni mediji koji proizvode bogatu i uvijek izmjenjujuću ponudu mogućih života (ibid.). Stvara se slika onoga što intervjuirani sugovornici nazivaju boljim životom. Bolji život za njih je život koji je u skladu s prirodom, izmjenom godišnjih doba, život u kojem se mogu prepustiti utjecaju okoline sa sigurnošću i bez straha. Oni su također dionici stvaranja te vizije i ideje boljeg života koju pletu svojom životnom pričom.

Otok Hvar ima svoju turističku povijest koja je uvelike utjecala na kreiranje vizije Hvara kao raja na zemlji. Hvar nema jedan otočni identitet, već svako mjesto na Hvaru ima neke svoje specifičnosti¹² (usp. Matečić i Perinić Lewis 2018:170). Gotovo svi intervjuirani

¹² Specifičnosti koje se izdvajaju u članku su dvostuki imidž grada Hvara, „stari“ imidž dobro očuvanog jadranskog povijesnog grada te „novi“ imidž kozmopolitskog grada i vodeće hrvatske destinacije za elitni i *party*

sugovornici govorili su o svom mjestu, a ne o otoku u cijelosti. Vizija otoka Hvara stvara se kroz partikularna migracijska iskustva i svakodnevice života na otoku, bilo ljeti, bilo zimi. Hvar je na neki način spoj partikularnosti, ili bolje reći spoj svih pojedinih mjesta, gradova, sela i dijelova otoka. Norbert kaže kako je u Vrisniku, gdje on živi, drugačije nego drugdje i kako su ljudi drugačiji zbog terena. Prema njegovim riječima, oni su malo tvrđi, grublji, što prema riječima sugovornika podrazumijeva da se Vrisnik razlikuje od ostalih mjesta na otoku. Vrisnik je oblikovala specifična kultura mjesta i lokalnog stanovništva kao i mjesni govor koji se razlikuje od ostalih mjesta i gradova na otoku Hvaru. Jedan od doseljenika na Hvar, Kevin iz Škotske također govori o Selcima kao o mjestu koje pobuđuje najintenzivnija iskustva, odnosno prema njegovu tumačenju, to je mjesto u kojem se naježi od uzbuđenja. On je inzistirao na tome da bude jasno kako je njegova emotivna reakcija karakteristična samo za Selca, a ne i za otok Hvar. Vrlo slično, sugovornik Dejan Grabovica govori o povijesti Starog Grada, a ne o povijesti Hvara. Peter govori o svjetskom prvenstvu u Vrboski, kako to među sobom zovu. Discipline u kojima se natječu su igranje na karte, ispijanje pića i zabava. Upravo je prostorna neograničenost na geografski ograničenom otoku za Petera ono što čini raj.

Iako intervjuirani sugovornici vide povijest Hvara kao stvarnu i neupitnu, nitko od njih nije isticao demografsku sliku Hvara koji je, kao i ostali hrvatski otoci od kraja 19. st., u kontinuitetu bilježio iseljavanje stanovništva (usp. Marinović Golubić 2017:116).

Suprotno očekivanju da će se doseljenici željeti uklopiti među lokalno stanovništvo, istraživanje je pokazalo da to nije u potpunosti tako (usp. O'Reilly i Benson 2009:7). Kao dokaz toga Karen O'Reilly i Michaela Benson navode britanske zajednice koje migranti grade nakon što su doselili u Španjolsku ili Indiju. Djeca migranata koji su migrirali u Španjolsku većinom pohađaju internacionalne škole čiju većinu čine Britanci. Zapadnjaci koji su otišli u Varanasi u Indiju druže se međusobno i rijetko se odriču svojih privilegija, poput primjerice novca. U slučaju istraživanja na otoku Hvaru, doseljenici se druže međusobno, ali to druženje nije toliko izraženo i isključivo (usp. O'Reilly i Benson 2009). Istraživanje pokazuje primjere u kojima se sugovornici žele uklopiti u lokalnu zajednicu, što nije isključive prirode. Jedan od sugovornika s kojim je proveden intervju, a koji živi u Starom Gradu, svjedoči da se ne želi

turizam. Zatim Sućuraj koji je poznat po ribarstvu, pa Vrboska kao najmanji grad na Hvaru. O Malom Grablju govori se kao o „selu duhova“, a selo Dol je poznato po puhijadi.

do kraja uklopiti u društvo jer se ne slaže s nekim odrednicama koje obilježavaju lokalno stanovništvo.

...njima ti je najveća moguća zabava naduvat se i gleat Hajduka. Mislim i ja volim nogomet, mogu gledat od jutra do mraka, al brate postoji i nešto u životu više od trave i Hajduka.¹³

Kada se radi o zabavi, Dejan razvija novi životni stil *furešta* u kojemu on dobiva slobodu od ograničenja koju je tražio. Dalje navodi kako je njegov odabir ne uklopiti se u potpunosti u lokalno stanovništvo zbog određenih beneficija koje ima kao *furešt*.

...I to zadržavam taj status, ili ću ga zadržavat, jer ja ne moram. Ja mogu birat oću ja sjest na kavu ili neću. Ja mogu u bilo koji kafić sjest kavu pit.¹⁴

U slučaju ovog *furešta* prihvaćanje ili neprihvaćanje nove sredine je dvosmjerno, jer se sugovornik ne želi u potpunosti uklopiti, dok s druge strane i lokalno stanovništvo prihvaća njegovo prisutstvo s određenom zadržkom. Za njega, biti *furešt* donosi određene slobode, poput slobodnog izbora kafića u kojem će piti kavu, slobode izbora društva ili slobode izbora aktivnosti kojima će se baviti. Sloboda koju sugovornik Dejan konzumira manifestira se kao otklon od stega lokalne sredine. Dok bi za nekoga takvo stanje predstavljalo prokletstvo, za Dejana je to blagoslov koji obogaćuje život. Sloboda je tako jedan od glavnih motiva za preseljenje na otok u iskazima većine sugovornika, pri čemu se ona manifestira u različitim oblicima: od slobode kretanja po otoku, do slobode izbora prihvaćanja ili odbijanja društveni normi, kao i slobode koja je vezana uz osjećaj sigurnosti i bezbrižnosti kada je riječ o djeci.

Postavlja se pitanje što to imaju zajedničko Yukiko iz Japana, Norbert iz Belgije, Ivana iz Bratislave, Thorkild iz Kopenhagena i Dejan iz Zagreba. Zajednička im je, u svakom slučaju, potraga za boljim životom. No kako se u takvu jednadžbu uklapa otok Hvar?

¹³Prema transkriptu intervju s Dejanom Grabovicom iz Staroga Grada na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru.

¹⁴Prema transkriptu intervju s Dejanom Grabovicom iz Staroga Grada na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru.

*A ja mislila sam u Japanu, nemam vreme za osjećati klimu... Otok, ne znam, baš je, zrak je drugačije od kontinenta. I zvijezde drugačije...*¹⁵

Za sugovornicu Yukiko koja je na Hvar došla iz Japana, bolji i ispunjeniji život predstavlja povezanost sa samom sobom i okolinom. Motivirana eskapističkim motivima, Yukiko na Hvar gleda kao na otok koji joj pruža mogućnost da osjeti svijet oko sebe u punini životnog iskustva. Ona je željela otići iz užurbanog Japana u kojem nije imala vremena za život koji smatra vrijednim življenja, a to je život u kojem može biti više povezana sa svojom okolinom i prirodom.

Zapažanje O'Reilly i Benson da svaka migracija životnog stila predstavlja prelazak iz negativnog u pozitivno nije se pokazala toliko jednoznačnom u hvarskom istraživanju. Sugovornici na otoku Hvaru promjenu mjesta prebivanja nisu doživljavali toliko dramatično, već su uvijek uz svoje nove hvarske domove ostajali u kontaktima s ljudima i mjestom svoga porijekla. Thorkild je sugovornik koji je na Hvar došao kao turist i tu upoznao svoju suprugu koja je, prema njegovom kazivanju, razlog zbog kojeg je on doselio na Hvar. Otok Hvar vidi kao mjesto na kojem je zapeo zbog ljubavi prema svojoj supruzi: drugim riječima, život na Hvaru za njega je kompromis da bi mogao biti sa svojom voljenom suprugom. Kada je Thorkildu postavljeno pitanje što mu prvo padne na pamet kada čuje riječ otok, odgovorio je:

*Luđaci! Hahahahahah. Kada dođem u Zagreb osjećam olakšanje... Zato što tamo, i tamo ima luđaka, ali manje, i tamo je, znate, sve je tako opuštenije, normalnije. Ovdje svi pričaju loše jedni o drugima....*¹⁶

Nit vodilja koja je obilježila cijeli intervju nije bila ta da je za Thorkilda migracija prelazak iz negativnog u pozitivno. Ono što ostaje snažan motiv za preseljenje u Thorkildovom slučaju je ljubav. On zbog ljubavi prema ženi s otoka bira zanemariti sve druge otegotne okolnosti, poput nedostatka ljudi s kojima može voditi „normalan“ razgovor.

¹⁵Prema transkriptu intervju s Yukiko Cerić Biškić iz Ivan Dolca na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru.

¹⁶Prema transkriptu intervju s Thorkild Bloch Nielsenom iz Hvara, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru. S engleskog jezika preveo autor.

*Kamo god da pogledaš priroda je oko tebe. Posebno ovdje, znaš, kamo god da se voziš imaš nešto... Priroda ti je uvijek blizu. Kamo god da kreneš.*¹⁷

Ono što otočni prostor razlikuje od kopnenog za Petera Pauwelsa jest to da mu je priroda uvijek blizu, kamo god krenuo. Migracija je u slučaju intervjuiranih sugovornika na otoku Hvaru multifazičan proces, a multifazičnost njihove migracije otkriva se u njihovoj multilokalnosti, jer oni većinu godine žive na otoku, ali se nisu odrekli mjesta iz kojih su došli i tamo odlaze i to, manje ili više, u zimskim mjesecima, najčešće u posjet obitelji i prijateljima. Oni otok vide kroz metafore slobode kretanja, odlazaka i dolazaka s otoka. Za intervjuirane sugovornike, koncept otoka nije samo fizička lokacija, on je više od toga. Otok je za njih praksa slobodnog kretanja. Na otoku borave koliko žele, te s njega mogu otići u bilo kojem trenutku, što katkad i čine. Otok je za njih metafora iskustva koje se utjelovljuje u slobodi kretanja.

Tijekom istraživanja na Hvaru, brojni su sugovornici isticali da su vlastita migrantska iskustva započeli upravo željom za bijegom od svakodnevice, tj. životnog ritma koji su imali u zemljama ih kojih su došli.

*U Japanu, Morioka, mali grad, kao Split 30 tisuća, ne, 300 tisuća ljudi. I radila sam kao učiteljica za školu. Ali tamo u Japanu učiteljica i profesorica je baš zauzeta. Nema subota, nedjelja, svaki dan treba posao do deset sati... Vikend treba ići, kako se kaže, activity, tenis ili nešto, sport ili neki, uvijek treba biti sa studentima... Nema privatni život tamo za učiteljicu, profesoricu.*¹⁸

Svakodnevice u Japanu iz vizure sugovornice Yukiko jest posao koji ne ostavlja prostora za slobodno vrijeme. Za nju je dobro iskorišteno vrijeme ono koje dopušta da se poveže sa samom sobom. U Japanu ga nije mogla koristiti onako kako je ona to željela, dok na Hvaru to može. Za Yukiko je neodgovarajući životni ritam svakodnevice predstavljao razlog bijega iz

¹⁷Prema transkriptu intervjuja s Peterom Pauwelsom iz Vrboske na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru. S engleskog jezika preveo autor.

¹⁸Prema transkriptu intervjuja s Yukiko Cerić Biškić iz Ivan Dolca na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru.

Japana i potrage za mjestom na kojem može imati više vremena za privatni život. Bijeg od užurbanog načina života glavni je motiv za migraciju na otok i za Petera Pauwelsa koji se na Hvar doselio iz Belgije.

*Da, da, da, da, to je glavni razlog. To da sam se osjećao opuštenije, nije stalno žurba, žurba, žurba, i tako to... Dok sam radio morao sam puno žuriti, tako da sam prestao raditi 2009. I to je bilo to. Jednostavno sam izašao iz toga, usporio se i opustio.*¹⁹

Peter se želio opustiti od užurbanog načina života i osjećati se opuštenije. Sporiji i opušteniji stil života ostvario je na Hvaru. Razloga za preseljenje na otok je više, ali je bijeg od stresnog i užurbanog stila života glavni razlog. Eskapistički motivi jasno se ocrtavaju u naracijama sugovornika Norberta kada uspoređuje Hvar sa Belgijom:

*Ma nebi mogo tamo više ni živi. Pust me na miru. Reko sam na televizju, bolje jahat, jahat na tovor, na magarac ode nego u Belgiju vozi Ferrari! Evo ti, napiš to. To e to, e to e to. Ko to ima ovi pogled, pogleaj ti, to ti je raj, raj na zemlji.*²⁰

Za Norberta bogatstvo nije imati puno novca ili ostalih materijalnih sredstava, već uživati u blagodatima koje pruža otok. Pogled koji on ima s terase svoje kuće u Vrisniku za njega je raj na zemlji. Norbert pomoću usporedbi kopna i otoka naglašava kako mu otok pruža mir koji je vrjedniji od novca.

Migracija nije samo čin prelaska iz jednog mjesta u drugo, činjenica koja završava samim doseljenjem u novu sredinu. Migracija životnog stila za intervjuirane sugovornike često je koncipirana kao samorealizirajući projekt koji se nastavlja dugo nakon inicijalnog čina migracije (usp. O'Reilly i Benson 2009:5). S obzirom na sve navedeno, migracije životnog stila mogu se promatrati iz više perspektiva. Za Petera, koji se iz Belgije doselio u

¹⁹Prema transkriptu intervjuja s Peterom Pauwelsom iz Vrboske na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru. S engleskog jezika preveo autor.

²⁰Prema transkriptu intervjuja s Norbertom Bossaertom iz Vrisnika na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru.

Vrbosku, migracija je životni proces jer je pretpostavljala odmicanje od života kakvog je vodio ranije i ostvarenja osobnog potencijala u smislu osobnog samoostvarenja kroz prepuštanje vremenu čiji mu utjecaji odgovaraju, izgradnje života koji je ispunjeniji, te života u kojem nije fokusiran na karijeru. To je pronašao u Vrboskoj na Hvaru. Riječ je o načinu života u kojemu on ne treba televiziju, ne treba sat, može bezbrižno uživati u jutarnjoj kavi ili isplavljanju na more.

...Ja ne znam, ja se uvijek trudim da ne smetam nigdje. Pokušavam shvatiti te običaje, puno pričam s ljudima, starijim ljudima. Meni je to zanimljivo. Da mi pričaju kako se prije živilo, šta se radi za vrijeme tih procesija. Samim time što nisam član katoličke crkve, nemam sve te... ne sudjelujem u smislu da sam, eto, dio toga, ali ako je recimo nešto kao što je procesija Za križen i to je nešto što se događa ne samo kao kršćanski običaj, nego što je nešto što je jednostavno jedan običaj u koji cijelo mjesto sudjeluje i ne možeš, ne možeš, možeš se od toga distancirati, ali lijepo je to prihvatiti. Znači... Ta povijest je njihova. Ja, to nikad neće biti moja povijest, jer ja korijenje imam negdje drugdje. Prihvatila sam sve to, ali ne preuzimam to kao nešto moje. Akceptiram, prihvaćam, pokušavam razumijeti, ne smetat, ne bi nigdje na putu ka je procesija... hahahahaha... Akceptirat da ne smijem objesiti robu na taj dan jer mi je kuća ovdje na pijaci. Moram oprezno. Zato se informiram da, ne daj bože, radi mene nešto nije u redu, ali nisam se stopila sa tim, ne mogu. Mislim da to je nešto što za sad nebi mogla ja preuzeti za sebe, kao nešto svoje. Također ne branim svom djetetu da upozna tu kulturu, da ona odabere ako to je to, šta je njeno, ona odrasta i ipak će ona vjerojatno imati svoje korjenje i ja sam si uzela ono što mi odgovara. To je prednost toga šta ja mogu. Prednost toga šta ja mogu ovde ne bit opterećena sa time. Sa tom tradicijom, sa obiteljima, ja mogu naprosto pričati sa bilo kim, reći mu šta ja mislim, bez toga oće on šta meni, šta će me ogovoriti, šta će ko misli o meni.²¹

²¹ Prema transkriptu intervjua s Ivanom Župan iz Jelse na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru.

Ovaj primjer pokazuju da biti *furešt* ima određene privilegije. Ivana Župan je sugovornica koja je u Jelsu došla iz Bratislave prije deset godina. Kaže da su kulturološke razlike velike, a kada govori o uklopljenosti u lokalnu zajednicu i njene kulturološke odrednice, kaže da stvari nisu crno-bijele. Povijest je, iz perspektive kazivačice Ivane, oblikovana običajima koje održava lokalno stanovništvo. Otočna povijest je autohtona i sačinjena od običaja i kulture. Njena pozicija na otoku je dvojna time što ona jednim dijelom pripada zajednici, ali drugim dijelom zadržava pravo na to bude drugačija.

Skupina pojedinaca intervjuiranih na otoku Hvaru u potpunosti se uklapa u kategoriju „migranata životnog stila“. Intervjuirani sugovornici svojim partikularnim iskustvima i vizijama otoka izgrađuju koncept otočnosti. Pete Hay (2006) se pita je li koherentna teorija otočnosti uopće moguća (usp. Hay 2006:19). On zaključuje da pojam otočnosti uvelike mijenja svoja značenja u ovisnosti od otoka do otoka. Otočnost kao pojam ne znači isto kada se radi o malim naspram velikih otoka, tropskim naspram onih s hladnom ili umjerenom klimom, zatim otoka koji su naseljeni stoljećima naspram onih koji su naseljeni u skorije vrijeme, ili otoka koji su bogati prirodnim resursima naspram onih koji to nisu. Intervjuirani sugovornici Hvar vide na različite načine. Peter Pauwels otok Hvar vidi kao vrlo pogodan za život zbog svoje dobre povezanosti s kopnom. Norbert Hvar vidi kao neograničeno prostranstvo, dok ga u ovisnosti o godišnjem dobu sugovornica Irena Grgičević vidi kao zatvor zbog manjka trajektnih linija.

Intervjuirani sugovornici su u pričanju svojih priča koristili prostorne i vremenske kategorije. Mjesta o kojima oni govore su konstrukti narativa. Oni narativima pridaju značajke određenom prostoru i te određene značajke stvaraju određeno mjesto, one ga kreiraju. Upravo se u diskursu kreira znanje i stvarnost. Iskustvo svih *domaćih furešta* je iskustvo procesa migracije, s obzirom da su svi doselili na otok. To iskustvo migracije različito je za svakog od sugovornika. Njihovo iskustvo otoka sačinjavaju doživljaji prostornih i vremenskih kategorija kojima oni opisuju otok. Pojam otočnosti stvara se kroz njihove narative koji su ponekad romantizirani, kao npr. idilična vizija otoka punog kamenih kućica, mira i tišine. Zatim kroz narative o lakoći postojanja u takvom divnom mjestu gdje postoji sloboda izbora maknuti se kad se to poželi. Prirodnost otoka u migranstknoj priči zauzima značajno mjesto. Za sugovornike je otočnost pojam koji je nosio razna značenja; od slobode koja dolazi s identitetom *domaćih furešta*, do klime koja dopušta da ju se osjeti. Za njih je sloboda značila u jednom trenutku moći odabrati kako rasporediti svoje vrijeme, a u

drugom sigurno se prepustiti otočkom vremenu. Otok za sugovornike znači slobodan izbor društvenih normi koje će poštivati i onih koje se na njih ne odnose. Njihova pozicija po pitanju društvenih normi je ambivalentna, a tu ambivalentnost čini mogućnost izbora.

5. PROSTOR OTOKA IZ PERSPEKTIVE „MIGRANATA ŽIVOTNOG STILA“

Koncept geografskog prostora kao svojevrsnog kontejnera autora Ludgera Priesa (2001) odnosi se na homogenost društva u državnim granicama te ga je moguće upotrijebiti za opis otoka koji se kroz diskurs o otočnosti gradi kao geografski prostor odvojen od ostatka svijeta. Uz snažne i sveprisutne turističke prikaze, diskurs popularne kulture otočni prostor prikazuje kao izoliran, odvojen od ostatka svijeta.

U kontekstu navedenog, nameću se pitanja poput: Što je to prostor? Jesu li to geografska obilježja ili individualni doživljaji? Kako se prostor koristi i što on znači u slučaju otoka? Ne postoji jedinstvena definicija što prostor jest. Dihotomija između izoliranosti otoka i povezanosti otoka za intervjuirane sugovornike figurirala je ambivalentnim odnosom koji je artikuliran metaforama zatvora/slobode. Imaginacijama prostora kroz metafore zatvora ili slobode intervjuirani sugovornici proizvode okolinu ili lokaciju (usp. Appadurai 2010). “Pri istraživanju određenog lokaliteta, moramo shvatiti da povijest proizvodi geografiju, a ne obrnuto. Moramo se odmaknuti od ideje da postoji nekakav prostorni krajolik na kojemu vrijeme piše svoje priče. Zapravo su povijesni čimbenici, institucije i dionici ti koji stvaraju geografiju” (Appadurai 2010:9). „Migranti životnog stila“ koji doseljavaju na otok stvaraju otok kroz svoje životne priče i iskustva.

Znanstveni diskurs i državne institucije također sudjeluju u izgradnji vizije otočnog prostora. Ingeborg Matečić i Ana Perinić Lewis u radu koji problematizira turističko brendiranje Hvara zaključuju nakon pretrage kako nisu nađene strategije brendiranja otoka. No, unatoč ovom navodu kako ga navode, Hvar se ipak u određenoj mjeri brendirao, odnosno ima neku vrstu promidžbe. Jedna od njih je ranije spomenuta promidžba Hvara kao najsunčanijeg otoka na kontinentu.

Govoreći o otočnosti, nameće se pitanje definiranja toga pojma. Glavnu građevnu odliku otočnosti Pete Hay vidi u samom rubu, čega su, kao što tvrdi, otočani svjesniji od

ostalnih (usp. Hay 2006:21). U hrvatskom istraživanju Peter Pauwels ističe da je u svim smjerovima oko njega priroda, pa čak i kad stigne do ruba otoka. To objašnjava time da je ta granica isto prirodna pri čemu more ne mora nužno podrazumijevati prepreku. Međutim, vrlo je zanimljivo ovdje istaknuti dvojaku prirodu njegovog značenja: otok za „migrante životnog stila“ poput Petera ne znači nužno ograničenost, već i potencijale i mogućnosti. Za Petera on predstavlja slobodu koja se upravo u praksama prelaženja otočnog ruba manifestira čestim odlascima na more i samim time uključivanjem mora u imaginaciju otočnog prostora. S druge strane, pojedini otočani nerijetko otok doživljavaju kao svojevrsan zatvor. Za sugovornike se to najčešće manifestira u manjku trajektnih i katamaranskih linija. O ovom manjku plovidbenih linija koje Hvar povezuju s kopnom govorila je sugovornica Irena Grgičević ističući kako se potreba za odlaskom s otoka intenzivnije osjeća zimi. Naime, plovidbene linije su u ljetnom periodu češće i veća je mogućnost odlazaka i dolazaka s otoka, dok su zimi one znatno rjeđe. Tada otok može biti metaforički doživljen kao zatvor, kao ograničenje koje navodi na okretanje samom sebi.

Uz već spomenuto, u kontekstu prostornog konotiranja mnogi sugovornici navode kako rub otoka promatraju kao prirodnu barijeru. Ona je krivudava, promjenjiva i dinamična te se ponaša u skladu s prirodom, za razliku od granica koje je napravio čovjek, poput primjerice državnih granica. Državne granice mogu se promatrati kao prirodna barijera, no sami pojam državne granice je pojam koji je osmislio čovjek u funkciji prostornog ograničenja države. Prostornu barijeru intervjuirani sugovornici savladavaju s lakoćom i ona im u većini slučajeva ne predstavlja ograničenje.

Govor o izoliranosti, tj. povezanosti otoka s ostatkom svijeta kod intervjuiranih sugovornika više je bio govor o povezanosti sa svijetom, nego o izoliranosti od njega. Kao što Peter kaže – sa otoka možeš ići bilo kuda na svijetu!

Prema riječima intervjuiranih sugovornika otok figurira kao „raj na zemlji“, „dom“, „mjesto za život“. Oni prostor otoka opisuju određenim metaforama koje oživljavaju samim činom preseljenja na otok te daljnjim svakodnevnim praksama koje su vezane uz društveni prostor otoka. Prostor otoka u riječima intervjuiranih sugovornika figurirao je kao neograničen, opisan kroz metafore slobode i mogućnosti povezivanja sa samim sobom i s prirodom.

Ono što jednim dijelom čini otok je kultura, a nju se u radu promatra kroz prizmu doseljenika na otok i njihovog pogleda na tu kulturu. Oni o domicilnom stanovništvu govore kao o ljudima za razumijevanje kojih je ključan kriterij otočne kulture. Svako mjesto je drugačije: Norbert govori kako su ljudi u mjestu u kojem on živi malo suroviji, malo grublji i to pripisuje mentalitetu koji je izgrađen u skladu s fizičkim odrednicama fizičkog prostora. Teren i okoliš je u Vrisniku malo suroviji, neravan, krševit, što i ljude čini takvima. Prema njegovim riječima, ljudi su se prilagodili terenu. Prostor i krajolik su ono što utječe na kulturni krajolik otoka i, preciznije, određenih mjesta na otoku. Već spominjano dvostrano doživljavanje otoka, s jedne strane kao zatvora, a s druge kao slobode, i u ovom je kontekstu značajno. Naime, upravo su većinom doseljenici ti koji otok vide kao slobodu, dok ga lokalno stanovništvo često vidi kao zatvor. O otoku se tako često problematizira upravo u suprotstavljenim pojmovima zatvora i barijere ili, s druge strane, slobode. Za Dejana Grabovicu to pretpostavlja slobodu izbora gdje i kada će sjesti na kavu, dok je za sugovornice Anu Tudor i Irenu Grgičević to sloboda da puste svoju djecu da se bezbrižno igraju.

Sugovornici otoke oblikuju svojim narativima o otkriću otoka, o otkriću raja na zemlji, o povratku prirodi, o povratku samom sebi. „Vizija otoka kroz metaforu raja gotovo je sveprisutna, posebice romantične čežnje za izgubljenim rajem“ (Hay 2006:27). Prostor otoka u istraživanju na Hvaru opisivan je kroz romantizirane metafore ponovno pronađenog raja koji je u ostatku svijeta izgubljen. Ovakva vizija otočnog prostora kao raja karakteristična je za gotovo sve intervjuirane sugovornike.

Ja bi išo iz Belgiju na noge do vamo. Ja bi iso nanoge sto posto, ka bi rekli nema avionih, nema nista. Ja lipo nanoge preko Alpe, ma mesec dan, dva mjeseca nema veze. Ka ja bi ću nešto od boga ili edan glas ovako ko me govore Norberte, ako odeš na kopno, nećeš se vratit. Ja pristajem. Meni je dovoljno mista ode na Hvar. Nanoge do Sućuraj bogami 3 dana.²²

U jednoj imaginativnoj situaciji u kojoj bi morao ostati na otoku cijeli život, bez da ikad više ode na kopno, sugovornik Norbert pristao bi bez razmišljanja. On kaže da je Hvar prostorno dovoljno velik otok za cijeli život i da mu više od toga ne treba.

²² Prema transkriptu intervjuja s Norbertom Bossaertom iz Vrisnika na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru.

„Nije da pojam otoka nosi jednu jedinstvenu metaforu i konotaciju“ (Hay 2006:27). Stoga prostor otoka ne promatram kao homogenu cjelinu opisanu kao „raj na zemlji“ ili „mjesto gdje je priroda svuda oko nas“, već kao spoj partikularnosti i priča svakog od intervjuiranih sugovornika. Jedni ga doživljavaju kao raj na zemlji, drugi kao mjesto za život, a treći kao „mjesto puno luđaka“. Možemo pronaći neke razlike, ali i sličnosti među njihovim pojedinačnim doživljajima otoka. Stoga se nameće zaključak kako prostor otoka nije jednodimenzionalan i jednoznačan, već podložan raznovrsnim interpretacijama.

Prostor otoka otkrivao se kao prostranstvo bez ograničenja kada je sugovornicima postavljeno pitanje o samoodrživosti otoka. Mnogo je primjera u kojima sugovornici konkretno odgovaraju na to pitanje, primjerice Norbert koji kaže da je za njega na otoku dovoljno mjesta/prostora. Samoodrživost života sugovornika Norberta je u ovom slučaju blisko vezana uz doživljaj prostora na otoku. Također, navodi kako su na Hvaru udaljenosti između mjesta velike, što za njega znači da Hvar nije mali otok koji bi ga ograničenjima gušio. On smatra da je površinom otok Hvar toliko velik da ga ne stigne cijeloga obići ni za cijeli život. Ostali govore kako im je s vremena na vrijeme potrebno kopno.

Recimo ako trebaš doktora onda si vrlo ovisan o tome da moraš svako malo. To je jako gadno. Ako je sve u redu, ako nemaš neke potrebe, možeš ovdje opstati. Imaju ljude, ima, imamo hranu, mislim, ali nemamo te druge stvari koje meni trenutno počele falit.²³

Ivana Župan je sugovornica koja ovu potrebu za kopnom uočava kada se radi o sigurnosti i zdravlju. Ona osjeća potrebu za kopnom i život na otoku po njenom mišljenju ovisi o kopnu.

Otok kao mjesto možemo promatrati kroz kombinaciju geografske prizme, uvriježenog entiteta poznatog kao otok, te imaginacija, metafora i ljudskih povezanosti s otokom, kao i značenja koja otoku pripisuju pojedinci. Značenja koja su intervjuirani sugovornici davali otoku Hvaru imaju raspon od „mjesto za život“ ili „dom“, te „raj na zemlji“, do „mjesto puno luđaka“. Kroz pozitivne i negativne aspekte, u radu promišljam skup svih partikularnosti.

²³ Prema transkriptu intervjua s Ivanom Župan iz Jelse na Hvara, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru.

Za sugovornika Petera prostor otoka figurira kao bezgraničan. Peter otok vidi kroz metaforu slobode koja je dio njegovog identiteta. I kada je živio u Belgiji nije dugo ostajao na mjestu, već je radio posao koji uključuje pokret. Peter je motorist, tako da je slobodno vrijeme koristio kako bi putovao motorom. Tako on i otok vidi kao slobodu – kao prostor koji sadrži intiman osjećaj onoga što je poznato. Na takav način intervjuirani sugovornici stvaraju smisljena značenja koja se povezuju s okolinom, a kroz ovakve se narative okružuju dokazima da su kod kuće, tj. da su doma. Intervjuirani sugovornici slijedom toga otok opisuju kao dom, a nikako kao turističko mjesto ili nešto drugo.

Još jedno pitanje koje se nametnulo u istraživanju jest kako hvarski kampanilizam utječe na doseljenike na otok Hvar?²⁴ Osjećaju li se oni prihvaćeno ili neprihvaćeno? Što vodi dodatnom pitanju: ima li na otoku mjesta anonimnosti, te asimiliraju li se doseljenici? Za potrebe same definicije pojma kampanilizma, važno je spomenuti kako on dolazi od talijanske riječi *campanile*, što u prijevodu znači zvonik. „Hvarski je kampanilizam potvrđen kao kompleksan sustav međumjesnih odnosa i jedan od svakodnevnih identifikacijskih strategija otočnih zajednica“ (Perinić Lewis 2011:234). U ovom se kontekstu pridaje važnost vlastitom mjestu i zvoniku kao simbolu toga mjesta. Kampanilizam je društvena praksa koja sudjeluje u proizvodnji koncepta lokalnosti. Do kuda se može čuti zvono sa zvonika, te do kuda se pogledom sa zvonika vidi, do tuda vrijedi i do tuda je dobro, a sve dalje je suprotno (usp. Perinić Lewis 2011:217). Norbertovo imanjenje prostire se na oko šest tisuća kvadratnih metara, i to je pravno njegovo, no on cijeli prostor oko sebe smatra svojim. On zemlju koju vidi oko sebe smatra svojom, more je također njegovo do kud mu pogled seže.

Nadalje, po Norbertovom viđenju lokalno stanovništvo je određeno mjestom u kojem to stanovništvo živi.

Sidi na sunce ili tamo u hlod ovako brbrbr, tako... ha razlika e to. Oni su malo tvrdoglavi. Isto ljudi u Jelsu kad vidiš zimi, isti čovik stoji na isto misto. Znaći sad, bome u hlad, u ladovinu, normalno. A zimi ne, zima moraš bi na suncu. Je tako i nije? Oni stoidu a di puše bura ovako kapot ovako, jeben ti boga i šal okolo

²⁴„Bez obzira na izrazito negativan karakter, koji se pripisuje pojmu kampanilizma, te na njegovu pojmovnu neodređenost i vrlo malen broj ozbiljnih znanstvenih studija u hrvatskim društvenim i humanističkim znanostima koje ga temeljito obrađuju, kampanilizam je pojam koji najtočnije ujedinjuje pojave složenih međumjesnih odnosa i njihovih čvrsto zadanih razina na otoku Hvaru.“(Perinić Lewis 2011:217)

*vrota i da zima. A iza kantun sunce za kratke rukave. Poj ovam ma neećuuuu,
nisan navi.. ha onda po tam odi. Tako ti e to.*²⁵

Norbert smatra da je u Jelsi stanovništvo tvrdoglavo i da se po tome razlikuje od stanovnika Vrisnika. „Složeni oblici razlikovanja od drugoga pomažu konstruiranju i određivanju pripadnosti. Za dragoga susjeda potrebna nam je i njegova izobličena i predimenzionirana slika da bismo mogli odgovoriti na osnovno pitanje: tko sam i odakle dolazim“ (Perinić Lewis 2011:235). Dakle, u konstrukciji identiteta doseljenici na otok Hvar također se koriste govorom o drugom i kampanilizmom, a prostorne odrednice za njih igraju značajnu ulogu. Dejan Grabovica još jedan je primjer tome kada govori o lokalnom stanovništvu, što čine i svi ostali sugovornici. Dejan sebe odvaja od njih i govori o povlaštenom položaju zbog toga što je on *furešt*.

Za domaće je stanovništvo s druge strane važan njihov identitet koji je usko vezan uz otočni prostor. Norbert je, primjerice, na otoku već duže od trideset godina i svoju privrženost otoku je počeo doživljavati kao bitnu odrednicu vlastitog identiteta. Njegov identitet je translokalni s obzirom da on i dalje zadržava određene segmente „belgijskog mentaliteta“, kako on kaže. Za otočane koji žive na Hvaru važan je i identitet stanovnika određenog mjesta, gdje je opet dobar primjer Norbert kao stanovnik mjesta Vrisnik, koji se potvrđuje raznim odrednicama, među kojima je jedna i mjesni govor.

U djelu *Modernity at large: cultural dimensions of globalization*, Appadurai govori o deteritorijaliziranom svijetu koji shvaća kao globalnu pojavu koja se razvila povećanjem mobilnosti, općom globalizacijom i razvojem interneta. Više nisu teritoriji ti koji su strogo podijeljeni u lokalitete koje antropolog izučava. Sada nam našim etnografijama valja otkriti kakva je uloga lokalnoga, koje i dalje i te kako postoji, u globalnom, otvorenom svijetu. Kakva je uloga lokalnoga u deteritorijaliziranom novom svijetu u slučaju otoka Hvara? Otok Hvar se brendira i njegova uloga u globalnom svijetu je uloga mjesta koje pruža dobar, bolji život neograničen teritorijalnim obilježjima. Bolji i ispunjeniji život na Hvaru s jedne strane omogućava povezanost s kopnom, a s druge strane dovoljna razina izoliranosti koja može ispuniti sve tražene uvjete pojedinaca koji na Hvaru žele živjeti.

²⁵ Prema transkriptu intervju s Norbertom Bossaertom iz Vrisnika na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru.

Populacija „migranata životnog stila“ koja se doselila na Hvar vrlo je heterogena, a ono što je većini zajedničko jest vizija otoka kao prostora koji je prostor raja. Catherine Trundle u radu “Romance Tourists, Foreign Wives or Retirement Migrants? Cross-cultural Marriage in Florence, Italy”, problematizira razliku imaginacije romantizirane slike mjesta koju migranti stvaraju prije migracije. Intervjuirani sugovornici Hvar su poimali u jednoj dekontekstualiziranoj i generičkoj slici otoka koja je vezana uz simbole poput sunca, seoske idile, dobre hrane i pića. Slika otoka kao raja na zemlji stvorena je pod utjecajem mnogih elemenata, a jedan od njih je i turizam. Upravo turističke brošure i reklame pomažu stvoriti sliku otoka kao raja na zemlji.

*Otok? Mjesto za živiti. Hahahahaha. Baš live, ovde idealno mesto za živiti.*²⁶

*S otoka svakako možeš ići bilo kuda. Možeš ići nazad na kopno, a možeš ići na i na drugi otok.*²⁷

Otočni prostor za Yukiko predstavlja odrednicu pripadnosti i povezanosti sa samom sobom. Ona je na otoku pronašla sebe i život vrijedan življenja. Peter Pauwels govori o mogućnostima mobilnosti koje otok pruža.

Otok Hvar, u naracijama sugovornika predstavlja prostor koji čeka da bude ispunjen snovima i očekivanjima doseljenika. Dakle, kada problematiziram o imaginaciji otočnosti, upućujem na prostor koji je mjesto kakvim ga vide migranti. On se stvara i predstavlja kroz narative ljudi koji su došli na otok i s kojima sam razgovarao. Dakle, kroz metafore prirode, vremena koje na otoku sporije, ali i promjenjivije teče, povijest koja je na svakom koraku, stvara se vizija otočnog prostora. Praktična iskustva dodaju još jednu dimenziju kreaciji otoka, te su one dio diskursa koji stvara otočni prostor.

Sloboda i sigurnost kao razlozi za preseljenje na otok također su jedna od konstanti u iskazima mojih sugovornika. Sigurnost se dobiva u zajednici, a zajednica kao pojam nije nešto u čemu živimo, zajednica je pojam o kojem mi promišljamo (usp. O'Reilly 2009:108),

²⁶Prema transkriptu intervjua s Yukiko Cerić Biškić iz Ivan Dolca na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru.

²⁷Prema transkriptu intervjua s Peterom Pauwelsom iz Vrboske na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru. S engleskog jezika preveo autor.

te je ona skup odrednica u koje se uklapamo svojim konceptima, kao što su koncepti slobode i sigurnosti. Ona je ideal, koji putem narativa i praktičnih iskustava postaje realnost. Osjećaj pripadnosti važan je migrantima i on se stvara kroz narative o okolišu, davanju imena mjestima, korištenjem lokalnih izraza i sl. Primjerice, Norbert je kameni vrh jednog brda koje se nalazi nedaleko njegove kuće nazvao „Indijanac“, jer ga podsjeća na vizuru Indijanca.

*...smatram, ja smatram da to sve moje. Ha gledan tako, ha bome je, ovi Indijanac, ovo brdo, vidi ga Indijanac tamo gore. To... vidiš ga, glavu, nos, oči, e. To ti moj, boga ti, to ti moj...*²⁸

U narativima intervjuiranih sugovornika vidljiva je predodžba otoka kao prostora prirode te predodžba naturalizirane veze čovjeka i prirode koju na otoku čovjek može pronaći, sa svim elementima koje otok nudi. Od mira i tišine, preko sigurnosti, do slobode i potpunog osjećaja pripadnosti. Valerie Krolow doseljena na otok prije deset godina, svoj doživljaj otoka opisuje na sljedeći način:

*...Pa da, ona neka sloboda, taj okruženje, taj mir, ta tišina. ... Mediteran da, da. To je to. Taj priroda, te poglede, nezagađen toliko, te stare kamene sela, dobro to ima i na kopnu, ali ono, ipak imaš ono neki okruženje koje stvarno, ono posebno zapravo. ... Mediteran. Priroda, mirisi. Miris borovina, miris čempresa. Prirodno je meni to više nego...*²⁹

*Još ti je jedna bitna razlika, ja sam solarni tip, a na Hvaru uvijek ima sunca...*³⁰

Prostor otoka za Valerie je prostor koji se može osjetiti svim osjetilima, pri čemu mirisi i zvukovi prirode posebno dolaze do izražaja kao temeljna odrednica mediteranskog nasljeđa Mediterana. Valerie je spomenula još i kako joj je bilo puno lakše uklopiti se u suživot s

²⁸Prema transkriptu intervjua s Norbertom Bossaertom iz Vrisnika na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru.

²⁹Prema transkriptu intervjua s Valerie Krolow iz Velog Grablja na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru.

³⁰Prema transkriptu intervjua s Dejanom Grabovicom iz Starog Grada na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru.

lokalnim stanovništvom nego što je to slučaj na kopnu čime ona govori o osjećaju pripadnosti otoku i otočnom stanovništvu. Kaže da na otoku ima manje ljudi i da može osjetiti samoću koju želi jer se tada može bolje povezati sa sobom samom i živjeti u skladu s prirodom.

Hvar je za sugovornika Dejana simboliziran suncem koje, iako postoji na kopnu, stvara osjećaj slobode koja fizički ograničen prostor obogaćuje za nove dimenzije čineći ga beskrajnim. Razlika života na otoku za razliku od onoga na kopnu najjasnije se osjeća kroz sunce koje proširuje horizont za nove perspektive.

A od stabla ove pinje (borovi) i meni puno puta Marija je nam prijateljica iz selo. Ona je živila uvik ode i ona je rekla da ona ne baš to puno miriše, znaš, ali ja uvijek to mirišem. Kad idem tamo ovaj put do plažu, uvijek ovaj miris je baš jako i to je prekrasno miris.³¹

(...)Probudim se, doručkujem, spustim se tu dolje i popijem kavu, tada obično sa svojim malim brodićem isplovim na more. Jučer sam malo plivao, znaš...³²

Prostor otoka za sugovornicu Anu Tudor figurira kroz metafore mirisa borova i prirode koje može osjetiti kada šeće po plaži. More za Petera Pauwelsa nije ograničenje koje na otoku zatvara, već mogućnost povezanosti sa cijelim svijetom. More za njega predstavlja mogućnost prekoračenja ograničenja. On smatra da na otoku može gospodariti prostorom i koristiti ga u potpunosti onako kako to njemu odgovara. Prostor otoka ga ne sputava i ne ograničava. Peter Pauwels život na otoku vidi kao život u skladu s prirodom.

Ja uopće nemam sat. Jednostavno živim prirodnije, razumiješ? Vrijeme je za mene ovdje samo otkucaj zvona na zvoniku. U podne se zvono oglasi i znam da je podne. U šest popodne odzvoni šest puta i znam da je šest popodne (...) Prvi zvuk

³¹ Prema transkriptu intervjua s Anom Tudor iz Milne na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru.

³² Prema transkriptu intervjua s Peterom Pauwelsom iz Vrboske na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru. S engleskog jezika preveo autor.

*koji čujem ujutro je ćip,ćip,ćip. Navečer kad sunce zađe š,š,š,š, čujem cvrčke. A kada prestanu, vrijeme je za spavanje.*³³

Doživljaji prostora blisko su povezani s doživljajima vremena. Zvonik, kao simbol središta mjesta, oglašava se i otkucajima se zna koliko je sati. Uobičajno računanje vremena po satima Peter prati jedino po otkucajima crkvenog zvona. On uopće nema sat i vrijeme ne mjeri satom već cvrkutom ptica, cvrčanjem cvrčaka i položajem Sunca.

Peter pretpostavlja da je bilo sasvim prirodno donijeti odluku za preseljenje na otok. On podrazumijeva prethodno spomenutu naturaliziranu vezu između čovjeka i otoka.³⁴

U narativima intervjuiranih sugovornika prostor otoka najčešće je predstavljao metafore slobode, ali s druge strane i metafore zatvora. Samo zimi se otok može činiti zatvorom kada nema aktivnosti koje bi popunile vrijeme. Sugovornici su rekli da se i zimske dosade lako rješavaju, te su otočni prostor okarakterizirali kao samoodrživ u smislu dostatnosti i osjećaja prostora te životnih potrebitosti kao dovoljnih za život. Smatrali su da odlazak na kopno nije potreban te da bi mogli živjeti i bez njega. Oni otok vide kao mjesto za život i to je bio jedan od osnovnih motiva za preseljenje na otok. Prostor otoka nije homogena cjelina, a to sugovornici potvrđuju procesom migrantskog iskustva života na otoku. U jednom trenutku otok je zatvor, a u drugom je sloboda. Iskustva i doživljaji otoka, pa tako i prostora otoka se mijenjaju ovisno o raznim čimbenicima. Prostor otoka pokazao se kao polivalentan, višestruk i neograničen. U slučaju istraživanja na otoku Hvaru otok se pokazao kao višedimenzionalan i podložan raznim utjecajima, što u konačnici oponira općeprihvaćenoj tezi o otoku kao ograničenom, izoliranom i skućenom prostoru.

5.1. Društveni prostor otoka Hvara

Kada je riječ o uklopljenosti u lokalni život zajednice, postoje razlike među pojedinim sugovornicima. Važno je pritom spomenuti da se doseljenici od lokalnog stanovništva često razlikuju u pogledu ekonomskih faktora. Doseljenici na otok, naime, u većini slučajeva nisu zaposleni, a sredstva za život osigurali su ranije ili pak trenutno primaju mirovinu. Nešto je

³³ Prema transkriptu intervju s Peterom Pauwelsom iz Vrboske na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru. S engleskog jezika preveo autor.

³⁴ Analogno navodima Jasne Čapo Žmegač u njenim istraživanjima o povratnim migracijama (usp. Čapo Žmegač 2010:14).

rjeđi slučaj njihove zaposlenosti na otoku čime se malo više uklapaju u život zajednice. U literaturi je za to moguće pronaći nekoliko tumačenja.³⁵ Migracija ne podrazumijeva samo čin preseljenja. Preseljenje je konkretan inicijalni čin, međutim potraga za boljim životom se nastavlja u svakodnevici i nakon preseljenja. Na neki način to je potraga za srećom i vječna potraga za utopijom koja je stalno izvan dosega (usp. O'Reilly i Benson 2009:2). Nadalje, ranije spomenuta odrednica „migracije životnog stila“ koja se nastavlja dugo nakon samog čina preseljenja obuhvaća i reorganizaciju dosadašnjeg načina života na mnogim životnim područjima. „Životni stil koji prati migraciju uključuje organiziranje balansa između posla i života, potragu za dobrom kvalitetom života i oslobođenje od prijašnjih ograničenja“ (ibid.). U istraživanju na otoku Hvaru ovo se donekle može potvrditi, no neki od sugovornika tumače da žive svoj san i da je raj na zemlji o kojemu se u većini slučajeva može govoriti kao o utopiji, za njih realnost i svakodnevica.

Razlika između „migranata životnog stila“ i turista je poprilično jasna, a vidljiva je u više dimenzija, počevši od dužine boravka na otoku do samih imaginacija otočnog života. Otok je za „migrante životnog stila“ idealno mjesto za život, dok usprkos tome svojim svakodnevnim praksama uviđaju i spremno prihvaćaju specifičnosti otoka koje bi se mogle protumačiti kao nedostaci, poput primjerice ograničene povezanosti s kopnom ili društvenih uvjeta na otoku. Unatoč njihovom jasnom odjeljivanju od uloge turista, turizam je imao snažan utjecaj na „migrante životnog stila“ pri odabiru otoka kao prostora za život.

Imaginacije otočnog društvenog prostora kreiraju se kroz diskurs o neiskvarenom, čistom, jednostavnom, duhovnom i prirodnom ambijentu kojeg jedino nudi otok. Kada Norbert govori da je na drugim mjestima koja je posjetio monotono, on time ističe heterogenost Hvara u svim dimenzijama. Takva heterogenost obuhvaća razlike stanovništva od mjesta do mjesta, kulturno bogatstvo, iskrena prijateljstva, ali i nepomirljive razlike između migranata i lokalnog stanovništva. Kod intervjuiranih sugovornika kontrast između otoka i mjesta porijekla pojačava se kada govore o potonjem. Ono je većinom opisano kao mjesto u kojem se nisu mogli ostvariti, popraćeno negativnim opaskama kao što su „trčanje za novcem“ i „vrijeme koje leti brzo“, „nedostatak prirode“ i „ne stigneš se povezati sa sobom“. Ovakve interpretacije opravdavaju naturalizaciju veze čovjeka i otoka. Pobjeći iz takvih

³⁵Karen O'Reilly i Michaela Benson. 2009. *Understanding Lifestyle Migration; Theoretical Approaches to Migration and the Quest for a Better Way of Life*.

mjesta i doseliti se na otok za intervjuirane sugovornike bilo je nešto sasvim prirodno. Migranti otočane doživljavaju kao zanimljive ljude koji ih fasciniraju. Norbert svoje sumještane doživljava kao malo grublje, ali povjerljive, dok stanovnike Jelse doživljava kao tvrdoglave. Dok je Thorkild na pitanje koja je prva stvar koja mu padne na pamet kada čuje riječ otok odgovorio ovako:

Luđaci! Hahahahahah ... Ovdje nemaš ništa, ništa, samo luđake. Ovako mi je to objasnio jedan doktor iz Zagreba : „Što misliš da je ostalo na otoku ako petsto godina imaš muža i ženu, i oni imaju dvoje djece. Jedno glupo, drugo pametno. Pametno ode u Zagreb, a glupo ostane na otoku. Taj glupi koji je ostao dobije dvoje djece i tako petsto godina, što dobiješ?”³⁶

Thorkild se ne identificira s otočanima i jedini razlog zbog kojeg je on na otoku jest njegova supruga. On ne uspijeva uspostaviti normalnu svakodnevnu komunikaciju s lokalnim stanovništvom jer smatra da s njima nema o čemu razgovarati. Interesi i teme za razgovor razlikuju se u toj mjeri da Thorkild smatra da on nema o čemu razgovarati s otočanima osim vremenskih i klimatskih uvjeta.

Na otoku se nailazi na fenomen da je netko *furešt* bez obzira što već i govori lokalnim govorom i prihvaća mnoge i većinu lokalnih običaja.³⁷ Doseljenici na otok i dalje zadržavaju mnogo od kulture iz koje su došli i vidljivo se razlikuju od lokalnog stanovništva. Norbert je tako *Belgion*, Dejan Grabovica govori drugačije i razlikuje se po svom ponašanju.

Otok je moj dom. To je mjesto koje je samo po sebi, toliko je lijepo i toliko bi se moglo na njemu ostvariti i meni se jako sviđa zapravo to šta, šta imam dano, što je prirodno dano i, i, i sviđa mi se i način na koji ljudi razmišljaju. To je njihova filozofija tog života kojeg, polako donekle... naravno kad se radi se radi, ali sveopća kultura je drukčija, sveopća atmosfera. Među ljudima, odnosi su, duže

³⁶ Prema transkriptu intervjua s Thorkild Bloch Nielsenom iz Hvara, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru. S engleskog jezika preveo autor.

³⁷ kao Norbert koji sudjeluje u procesiji „Za križen“.

*ljudima recimo traje dok sklope nekakva čvrsta prijateljstva, koja ne potječu iz nekih rodbinskih veza, jer toga ima jako puno. Znači oni s... te rodbinske veze jesu, kad si član, sve pet, svugde jesi, otvorena su ti vrata. Ako dođeš izvanka... vidilisu oni već tih ljudi što su došli, pa ošli, pa niko se ne upušta vrlo brzo u nekakveeee, ajde ti sad se pridruži. Treba tu vremena, ali onda kad si prošlo to vrijeme i onda si unutra.*³⁸

Na otoku je društveni prostor ograničen i u njega doseljenik ne može ući brzo. Ivana u svom opisivanju društvenog prostora kroz metafore pripadnosti otvara jednu novu dimenziju poimanja otočnog prostora. Naime, potrebno je određeno vrijeme da lokalno stanovništvo prihvati nekoga tko je izvana. Kada ono prođe, „onda si unutra“. Međuljudski odnosi prikazani su metaforama prirode kao što je atmosfera. Zajednica srodnika i rodbinskih povezanosti su važan segment društvene zajednice u koji se doseljenik ne može jednostavno uklopiti. Potrebne su različite strategije prilagođavanja da bi se novi pojedinac uklopio u već čvrsto postavljen društveni prostor.

Vrlo je važno naglasiti kako su sugovornici i na potencijalne nedostatke otoka gledali kao na prednosti.

*...Ali meni to nije mana, to je ok. To je prednost. I dapače si za sat vremena sa katamaranom tamo. U velegrad isto voziš sat vremena sa autobusom ako poželiš negdje ić. Tako da je to, to je sve u glavi.*³⁹

Valerie iz Dusseldorfa ovdje govori o prometnoj povezanosti otok s kopnom i uspoređujući je pritom s prometom na kopnu. Upravo su prepreke pri prilagodbi ili užitci prihvaćanja procesa prilagodbe lokalnom stanovništvu dio migrantskog iskustva. Dok Norbert gotovo sa simpatijom gleda na kašnjenje lokalnog stanovništva, kada se radi o stizanju na trajekt ili dogovoreni sastanak, te njihov „tvrđi mentalitet“, Thorkild se u potpunosti suprotstavlja prilagodbi i prihvaćanju. Dejan Grabovica takve osobitosti

³⁸ Prema transkriptu intervjua s Ivanom Župan iz Jelse na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru.

³⁹ Prema transkriptu intervjua s Valerie Krolow iz Velog Grablja na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru.

lokalnog stanovništva promatra gotovo kao prepreku u prilagodbi na otočni život. On kaže da ne može spavati ujutro od galame susjeda:

Znači preko zime susjede čujem prvo. Poslije sedam nema spavanja, sedam, pol osam. Znači prvo čuješ ujutro, ono, Mareeeeeee!!! I to direkt pod prozorom. A onda čujem Mare koja je na sedam metara od nje, Aneeeeeee!!! Ča ćeš danas činit za izist? AAAAA, EEEEE... A ne znan, činiću biže ili ću radit kapulu, aaaaaaa... I pod prozorom jebote, ono znaš. Ja sam, ono, prvih par godina sam vodio bitke.(...) Razbudi me u sedam ujutro, znaš izbrijem van u gaćama, ljudi dajte molim vas, znaš na koljenima, daj mi do devet jedan dan da spavam. Onda me ono blijedo gledaju i dalje, ja uđem unutra oni nastave peglat po svom.⁴⁰

Za Dejana je prihvaćanje i prilagodba lokalnom stanovništvu predstavljala problem, ali problem koji prihvaća. Na ovom konkretnom primjeru se može vidjeti da na otoku u jednu ruku nema mjesta za individualizam u ovakvoj zajednici u kojoj ne možeš ne čuti samu tu zajednicu. Odnos kolektiva i pojedinaca je takav da kolektiv uključuje pojedince u svoju svakodnevicu. Jedan od načina uključivanja pojedinca je i taj da kolektiv nema obzira prema potrebama određenih pojedinaca. Društveni prostor čine, između ostalog, svakodnevni društveni odnosi, zvukovi susjeda, mirisi iz kuhinje, život na ulici, lokalna nepisana pravila kao što su pravila o tome tko gdje pije kavu. Društveni prostor na Hvaru je heterogen i dok ga jedan sugovornik opisuje kao ugodan i domaći, za drugoga je on nepodnošljiv i neprihvatljiv.

Prema Norbertu, dio belgijskog „mentaliteta“ koji je vezan za točnost i preciznost i dalje nije izgubio te smatra kako će ga teško ikada u potpunosti izgubiti. Norbert to objašnjava uvjerenjem kako je pametno zadržati dijelove vlastite kulture i pritom ih kombinirati s onom lokalnom. Jedan takav element vidljiv je kod ponašanja lokalnog stanovništva iz Jelse. Kada puše vjetar, u hladovini je hladnije, a na osunčanoj strani toplije, pa Norbert stane na osunčanu stranu. Kaže da smatra nerazumnim ponašanje lokalnog stanovništva koje se žali na hladnoću, a ništa ne poduzima, i dalje stoje u hladovini i na vjetru.

Biti domaći *furešt* može značiti nepripadnost lokalnom stanovništvu, ali također može značiti biti slobodu od moralnih normi lokalnog stanovništva.

⁴⁰ Prema transkriptu intervjua s Dejanom Grabovicom iz Starog Grada na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru.

Ovako ti je...šema, ovdje, znači, ja ću bit ovdje uvijek furešt, što oni kažu. To zaboravi, znači... da sam tu i u 80-toj ću ja i dalje bit furešt, ono... Sad recimo jučer mi bila jedna žena kojoj otac hrvatski ne govori uopće, živi negdje u Americi, dolazi s vremena na vrijeme, al joj je otac s Hvara. E ona ima šansu da ju se prihvati kao otočana, zato što joj je otac sa, sa Hvara. A s druge strane su me prihvatili, jer ja sam ti vrlo taktičan, ono s njima, sa svima ljubazno, sa svima fin, nikad ne idem preduboko ono u priče njihove, znaš ono.⁴¹

Za Dejana Grabovicu biti *furešt* nema nužno pretpostavljenu negativnu konotaciju. On pronalazi prednosti takvog statusa, te zadržava takvu društvenu ulogu taktički odbijajući asimilaciju. Biti *furešt* za njega predstavlja slobodu.

Akceptiram da ne smijem objesit robu na taj dan jer mi je kuća ovdje na pijaci. Moram oprezno. Zato se informiram da, ne daj bože, radi mene nešto nije u redu, ali nisam se stopila sa tim, ne mogu. Mislim da to je nešto što za sad nebi mogla ja preuzet za sebe, kao nešto svoje. Također ne branim svom djetetu da upozna tu kulturu, da ona odabere ako to je to, šta je njeno, ona odrasta i ipak će ona vjerojatno imat svoje korijenje i ja sam si uzela ono što mi odgovara.⁴²

Ivana Župan ovako govori o svom migrantskom iskustvu u kojem se ona prilagođava lokalnom stanovništvu. Sloboda prihvaćanja ili neprihvaćanja kulture i običaja lokalnog stanovništva je čimbenik koji je privukao sve migrante koji su doselili na otok. Za njih je društveni prostor otoka prostor mogućnosti u kojem oni imaju slobodu izbora, ali i svojevrsna ograničenja koja prihvaćaju.

⁴¹ Prema transkriptu intervjua s Dejanom Grabovicom iz Starog Grada na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru.

⁴² Prema transkriptu intervjua s Ivanom Župan iz Jelse na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru.

*(...)Je, je, je, je. Ma ona isto čisti, ona čisti crikva, to je jedan raspored. Ona, ona i Stanka i mislim to... mi smo dobri sa susidima, oni znaju di je ključ od kuće. Mi znamo kod njih di je ključ od kuće.*⁴³

Prostor o kojemu je Norbert govorio kao o svom prostoru dijeli s lokalnim stanovništvom. Norbert i njegovi susjedi vjeruju jedni drugima i to im stvara ozračje sigurnosti, a upravo su sigurnost i povjerenje odlike koje karakteriziraju život u zajednici na otoku. Društveni prostor na otoku „migranti životnog stila“ opisuju kao zonu sigurnosti koja se manifestira u svakodnevnim praksama kada se radi o sigurnosti djece na otoku, ali i sigurnosti imovine. S druge strane, Thorkild govori o manama lokalnog stanovništva kroz vlastitu prizmu, te razlozima zbog kojih se ne može u potpunosti s njime asimilirati jer smatra da ih ne zanimaju iste stvari. On se ne uklapa u društveni prostor otoka.

*Ovdje svi o svima pričaju loše... a ja stvarno nemam o čemu razgovarati s njima. Jer ako ti čitaš jedino najgluplje novine u Hrvatskoj, kako misliš, o čemu misliš da imamo pričati, ako netko s tobom želi pričati o europskoj politici, ekonomiji, i onda kažeš, možda bi mogli razgovarati o vremenu.*⁴⁴

Jedna od rijetkih stvari koje su na otoku brze je, sudeći po iskazanom mišljenju sugovornika, ogovaranje odnosno trač. On se širi brzinom svjetlosti zahvaljujući čemu svi o svima znaju sve, ili barem tako misle. Iako se čini da na otoku nema puno mjesta anonimnosti, i o tome je moguće promišljati iz različitih kuteva. Tako Norbert u manjku anonimnosti vidi povjerenje u susjede i osjećaj sigurnosti koji veže uz to povjerenje, dok Thorkild manjak anonimnosti tumači kao gnjavažu i nemogućnost ostvarivanja normalnog razgovora. Kulturne razlike pritom u procesu prilagodbe čine značajnu ulogu, kao što je to slučaj kod sugovornice Yukiko koja je došla iz Japana.

⁴³ Prema transkriptu intervjua s Norbertom Bossaertom iz Vrisnika na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru.

⁴⁴ Prema transkriptu intervjua s Thorkild Bloch Nielsenom iz Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru. S engleskog jezika preveo autor.

U Japanu se korsiti VI za muževu sestru, i muževu mamu, a ovdje su mi rekli da ne koristim VI već samo TI. Još uvijek se ne mogu naviknuti na to. Ja moram sve prati, moram čistiti, moram kuhati... totalno neravnopravno, muž i žena ovdje na otoku. Žene moraju raditi za muževe. U Japanskim selima je još uvijek tako, kao i ovdje. Ja sam bila iznenađena, Europa, mislila sam da su ravnopravni muškarci i žene, ali Mediteranski dio je totalno drugačiji, tako da... ali dobro. S obzirom da ovdje nisam zaposlena, tako da mogu to sve raditi, ali da, žena je ovdje kućanica.⁴⁵

Yukiko jasno naglašava razlike između onoga što je očekivala prije preseljenja na otok i praktičnog iskustva svakodnevnog života. Na neke jezične razlike se ne može naviknuti, dok rodne neravnopravnosti ipak u konačnosti prihvaća. Te neravnopravnosti ne vidi nužno u negativnom smislu, jer se osjeća zaštićeno i sigurno. Društveni prostor pruža sigurnost koja se manifestira kod čuvanja djece. Yukiko kaže kako na otoku bezbrižno može pustiti petogodišnju kći jer će ju ostali stanovnici čuvati. Prije nego je doselila na Hvar bila je na otoku Lastovu, gdje joj je odgovarala priroda, ali nije bilo ljudi, kako ona kaže. Hvar je otok koji joj pogoduje zbog toga što se uklopila u društveni prostor otoka. Smatra da otočani vole uživati u životu, a u Japanu nije imala vremena uživati. Relaksacija i odmor za nju su osnovna ljudska prava koja u društvenom prostoru otoka Hvara može ispuniti. Bez obzira što na otoku nema puno mjesta za anonimnost, ona svejedno nalazi dovoljno prostora za sebe što za nju stvara osjećaj doma. Otok Hvar u njezinoj priči pripada Mediteranu, a to se u pogledu društvenog prostora očituje, između ostalog, kod međuljudskih odnosa u kojima žene i muškarci nisu ravnopravni.

Dejan Grabovica govori kako na otoku ne može izdržati bez spoznaje da s njega može otići kada za to osjeti potrebu. Takva je potreba zimi intenzivnija, a razlog tomu je i lokalno stanovništvo s kojim se ne može u potpunosti poistovjetiti.

Pa znaš šta, sad u ovoj fazi ne zato što sam, ono, većinu vremena provedem ovdje, a i otok, ti moraš pobjeć s otoka neko vrijeme ako hoćeš ostat normalan. Ne

⁴⁵Prema transkriptu intervjua s Yukiko Cerić Biškić iz Ivan Dolca na Hvara, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru. S engleskog jezika preveo autor.

*možeš ovdje bit cijelu godinu, onda te počne, ja točno osjetim kad me grebe po mozgu, vrijeme je za lovit crtu. Kad se turisti muovaju onda lokalna psihijatrija nestane, ne vidiš ih, ono, ovdje je puno ljudi. Al kad nema nikog, onda ta psihijatrija izlazi van, a samo da ti idem opisat, ovoga, tu u 30 metara šta ima, pa to ti je Monty Python i Twin Peaks i Top lista nadrealista u jednom, ono, i mogu se posramit ovoga, naš ono, mislim, to ti je šou program. Onda to iscijedi, znaš ono.*⁴⁶

Dejan za opis svog doživljaja lokalnog stanovništva koristi primjere iz popularne kulture. "Ludilo" zajednice čine sarkastični humor stanovnika i nenormalne situacije (nenormalne po kriterijima neotočana) koje se na otoku događaju. Sugovornik je prepričao jednu ovakvu situaciju koja je ujedno i nenormalna i humoristična. U ovoj situaciji dva su otočana u mraku dočekala trećega te ga verbalno i fizički napala. Stariji muškarac, vidjevši to s prozora, vrlo ležerno na sve to je rekao "pomalo, momci, pomalo". "Pomalo" je ujedno i čuveni pozdrav na otoku Hvaru, ali može se koristiti i u drugim prilikama, ili neprilikama. Ovom dramatičnom filmskom scenom Dejan opisuje apsurdnost ponašanja lokalnog stanovništva. Otok, koji je prostorno percipiran hermetički zatvoren, kada se promotri kroz metaforu društvenosti, postaje širi, usporediv s popularnom kulturom. Prostor otoka, slično kao i sugovornik Thorkild, smatra prostorom punim specifičnih osobenjaka od kojih s vremena na vrijeme treba pobjeći.

Uzmemo li u obzir svježi pristup imaginacijama društvenog života, možemo reći da je „novi“ društveni život obilježen mnoštvom mogućnosti (usp. Appadurai 1996:53). Vidljiva je važnost društvenih uvjeta koji su „migrantima životnog stila“ bili potrebni za odluku o preseljenju. Da bi Norbert uopće mogao doći na ideju za potragom mjesta na kojem se sa ženom može kupati bez ograničenja, prethodno su stvoreni uvjeti za takvu imaginaciju. Primjeri koje su sugovornici navodili sezali su od pozitivnog i negativnog, do prihvaćanja i neprihvatanja. Otočani su za njih u jednom trenutku bili autohtoni ljudi, pravi prijatelji kojima se može vjerovati, a u drugom zaostali pojedinci s kojima se ne može ostvariti normalan razgovor i glasni bezobzirni susjedi. Kakvi god oni bili, sugovornike nisu ostavljali ravnodušnima. Ono što je obilježilo stvaranje uvjeta za imaginacije sugovornika su individualizam i globalizacija, te općeniti društveni uvjeti druge polovice 20. stoljeća, *Hippie*

⁴⁶ Prema transkriptu intervju s Dejanom Grabovicom iz Starog Grada na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru.

pokret kao jedan od mnogih, a u najnovije vrijeme i ekološka te bioetička društvena klima, kao i individualizam te heterogenost načina života.

6. OTOČNO VRIJEME I/ILI VRIJEME NA OTOKU

Jedan od koncepata koji se u naracijama sugovornika uspostavlja kao komplementaran prirodnom ambijentu jest i koncepcija vremena. Specifičan osjećaj vremena koji sugovornici vezuju uz otoke gotovo nikad nije linearan, ujednačene dinamike ili objašnjen parolama poput „vrijeme je novac“ ili „vrijeme leti“. Vrijeme se pokazalo kao izrazito heterogena kategorija, sljubljena uz fizički prostor. Nekada je to vrijeme teklo brže, a nekada sporije, a tome je bilo presudno godišnje doba i praktična životna potreba. Čak je vrijeme polaska trajekta, kako za lokalno stanovništvo, a s vremenom i za sugovornike, bilo određeno otočnim vremenskim ritmom. Pri kašnjenju na trajekt krivnja nikada nije padala na one koji po „kopnenim“ mjerilima kasne, već na trajektno osoblje koje ne poštuje osobitosti otočnog vremena. Sugovornici su u jednom trenutku vremenom gospodarili, određujući kada će što raditi, a u drugom su se tom vremenu prepuštali i uživali u njegovim blagodatima.

Ka gredu na traekt i falidu trajekt na primer, kasni dese, pe minuti. Oni bi reko da, da je trajekt fali(...), da je trajekt išo ća par minuta pri.⁴⁷

Norbert još uvijek osjeća razlike poimanja vremena prema kopnenim mjerilima naspram onih otočnih. Biti „točan“ za *furešte*, bili oni belgijskog, škotskog ili korejskog podrijetla, nije isto što i biti „na vrijeme“ po otočnom vremenu. Osjećaj vremena nije podređen individualnom privatnom cilju, već je vrijeme javna ritualizirana kategorija u kojoj pojedinac bez stresa oblikuje svoje životno iskustvo. Od obiteljskih rituala poput ručka, preko druženja sa susjedima, rada u polju ili jednostavno ljenčarenja. Osjećaj vremena na otoku, prema riječima sugovornika, transformirao se iz njegove prolaznosti, kojom je nerijetko bilo obilježeno kontinentalno iskustvo, u vrijeme koje se „pitomo osjeća“. Upravo su stoga kao jedan od ključnih argumenata pripadnosti otoku naveli cjelogodišnji boravak na otoku. Da bi bili pravi

⁴⁷ Prema transkriptu intervju s Norbertom Bossaertom iz Vrisnika na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru.

otočani, morate osjetiti i iskusiti vrijeme u svim njegovim inačicama; od ravnodušnosti tijekom proljetnih bura, preko ljetnih gužvi, popodnevnog opuštanja, svakodnevnog života na ulici, zimske dosade i životnih ciklusa. Sve je to značilo osjećati se dijelom otočnog života, iskusiti puninu otočnog iskustva, dijeliti taj osjećaj s drugim, izložiti se vremenu koje u jednom trenutku terorizira, a u drugom pitomo dolazi u naručje. Živjeti u skladu s takvim naizmjeničnim vremenskim koordinatama, koje su još dodatno potencirane hvarskom prošlošću koja se očituje na svakom koraku, značilo je oponirati esencijaliziranoj, turističkoj predodžbi vremena na otoku koja se nameće iz „kontinentalne“ perspektive. Takva percepcija otočnog vremena je „vrijeme koje stoji“, a to je bila i moja premisa pri izlasku na terensko istraživanje. Vrijeme za sugovornike zapravo ne stoji, ono sretno kaska, usporava, dopušta da ga se osjeti i mijenja svoj ritam.

*...Jedan dan na otoku ljeti je kratko, zima je baš dugo. Ali kratko sunca dan, cijeli dan duže traje...*⁴⁸

Za Yukiko jedan dan ljeti traje kratko i vrijeme brzo proleti, dok zimi traje dugo bez obzira što je sami dan kraći, sučanih sati je manje, ali dan kao da je duži. Vrijeme je za nju kategorija koja joj dopušta da se poveže sa samom sobom te da osjeti prirodu oko sebe. Peter je pak ovu povezanost s prirodom jasno poentirao simboličkim odbacivanjem nošenja ručnog sata prepuštajući se zvuku zvona sa zvonika koje će usmjeravati njegov dnevni ritam.

Povijesna perspektiva važna je intervjuiranim sugovornicima utoliko što oni na povijest ne gledaju kao na nešto što je servirano turistima, već kao na stvarnost koju sveprisutno osjećaju u vlastitim životima, stvarnost koja je neupitna, istinita i oblikovana kulturnim praksama. Peter Pauwels razlikuje tzv. „serviranu povijest“ u koju ubraja muzeje, crkve i slično, te s druge strane stvarnu povijest koja se očituje u prostoru i vremenu. Opisuje prošlost koja je na svakom koraku, a povijest je aktualna i opipljiva.

Podsjeća me na prošlost, eto, to je ono na što me podsjeća. Na težački život kojim su ljudi ovdje živjeli i... ako samo prošećeš okolo, svo ono malo kamenje su oni

⁴⁸ Prema transkriptu intervjua s Yukiko Cerić Biškić iz Ivan Dolca na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru. S engleskog jezika preveo autor.

*izvadili iz zemlje samo kako bi dobili plodno tlo, samo da bi nešto moglo nicati iz njega. Trebale su im godine i godine samo da povade to kamenje, da bi usijali... da bi usijali malo krumpira. Hahahhahahah... To je težak život. U Starom Gradu također, puno je toga povijesnog u Starom Gradu, Hvaru... To nije servirano, jer, mislim, to je svukud okolo. Da je to servirana povijest onda bi te odveli u muzej, to je servirana povijest, ako imaš muzej, ako imaš... ako ideš u crkvu, znaš, vidiš slike i sve to, to je... Ali ovdje hodaš po ulici, mislim, povijest je svukud okolo. Kamo god da kreneš. U Hvaru možeš razgledati, imaš palaču, imaš hotele, stare hotele, hotel Palace, on je iz 1930.-tih ili tako nešto...*⁴⁹

Peter Pauwels govori o prošlosti Hvara povezujući prošlo vrijeme s prostorom i ljudima koji su u tom prostoru djelovali. Ta prošlost je na svakom koraku puta. Ona je stvarna, aktualna i opipljiva. Peter svojim bivanjem na otoku ulazi u prostor i vrijeme otoka i prepušta mu se.

Dejan Grabovica govori o svom viđenju povijesnosti Staroga Grada:

Ovu cestu ti je radila Austro-Ugarska, ovdje je bila škola koju je otvorio Franc Jozef, car Austro-Ugarski himself, ono, došo ovdje... imaš ono gdje je stavio nogu. Došao je ovdje i otvorio, prerezao vrpcu. Ove rupe ovdje su ti od bombardiranja, Drugi Svjetski rat, ono je RAF⁵⁰ engleski, jer su Njemci bili u gradu, su bombardirali. Ona tamo što je pukla, tamo iznad onih vrata, ovih kamenih, to je puklo po pola, to je potres, ne znam, prije 150 godina bio.(...) Ovo je najstarija kuća u gradu, ova, sa ova dva bijela roga. Ovaj prvi prozor je original s te kuće. Ova dva druga ispod prozora su s ove kuće koja je bila samostan, pa kad su Turci došli su zapalili grad i ostalo je, onda su skinuli prozore ljudi poslije i stavili su na ovu kuću. A pazi, ovo je ovih, sad sam ti rekao na 20 metara... Pa gle, to su istine, to su fakti, te stvari koje ti sad govorim, tako da nema tu sad muljanja, nema potrebe. Amerikanci moraju prodat Davy Crocketta pod heroja, ono neka baraba bio, ono, palikuća, ko zna šta je bio lopovčina neka, i sad oni od njega rade heroja jer nemaju šta drugo. Mi tu stvarno, šta ćeš lagat, 2500 godina je

⁴⁹Prema transkriptu intervju s Peterom Pauwelsom iz Vrboske na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru. S engleskog jezika preveo autor.

⁵⁰Royal Air Force

staro, odi muzeje vidi, imaš mozaike okolo, imaš iskopine iza vrtića, tak da definitivno mislim da nije laganje. Sad dal je to moja povijest, a je na neki način. Ljudi smo, svi smo... gle ja se ne smatram, glupo je sad to gledat naša hrvatska povijest. Bili su Grci, pa Rimljani. Prije toga Iliri, pa poslije toga bio je i Napoleon, AustroUgari, ovo, ono... Vidim, recimo Amerikanci, koliko oni budu kad dođu ovdje, njima je starija reklama za Coca-Colu antikvitet. Kuća od sto godina je njima... Sad kažem, grad je star 2400 godina, pazi, masovno me ispravljaju, jer misle da mi je gaf na engleskom two hundred fourty, ne, ne, two thousand four hundred, znam šta ti pričam, ono. Ma nema šanse. Dobro. Hajd malo Google, Google, vidi stvarno je. Reko ovo ti je tu, ovaj kamen ti je star 500 godina, a ispod kopaj. Oni to ne mogu opće pojmit da postoji nešto tako.⁵¹

Govor o povijesnosti mjesta stvara prostornu lokaciju, u ovom slučaju Stari Grad (usp. Appadurai 2010). Vrijeme i prostor blisko su povezani, a Dejan se svojim migrantskim iskustvom i životom u Starom Gradu prepušta prostoru i vremenu otoka.

Pri problematiziranju povijesne perspektive otoka imaginacija ima važnu ulogu. Ono što Dejan naziva činjenicama, nastalo je kroz povijesni diskurs o Hvaru. On kaže: „Evo vidiš, ovu cestu je gradila Austro-Ugarska.“ Poznavanje povijesnih činjenica otoka Hvara njemu je važno u poimanju Hvara kao povijesnog mjesta, dok starost gradskog prostora određuje povijesnost mjesta. Dejan kroz diskurs o povijesnosti Staroga Grada primjerima koje nabraja stvara sliku Starog Grada kao stvarno povijesnog mjesta. Stari Grad je tako povjesniji od gradova u Americi. Spoznaja da živi u takvom mjestu doprinosi autohtonosti iskustva i svakodnevnog života. Peter govori o otoku kao o povijesnom, a njegov primjer je kamenje koje su ljudi pomaknuli kako bi došli do plodnog tla. Konkretni primjeri i metafore starosti te važnosti kroz prizmu povijesnosti stvaraju diskurs o povijesnosti otoka, jednim je od dijelova u prostorno-vremenskoj imaginaciji otoka Hvara. Određene prostorne varijable su uglavljene u vremenske okvire (Austrougarska, Drugi sv. rat, dvije tisuće godina prije ...) i time kroz narative stvaraju sliku otoka Hvara kao povijesnog mjesta.

⁵¹Prema transkriptu intervju s Dejanom Grabovicom iz Starog Grada na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru.

„Narativi utjelovljuju neizbježnu temporalnost životnog iskustva. Životne priče izrastaju iz svakodnevnih praksi i naših doslovnih, kao i figurativnih kretanja kroz vrijeme i prostor. Tako da su one prirodno priče putovanja“ (Hoey 2009:34). Kao što Hoey piše, doživljaj vremena na otoku jedan je od ključnih pojmova ili termina o kojima problematiziram u radu. Vrijeme se na otoku drugačije doživljava nego na kopnu. Početna je premisa bila da vrijeme na otoku stoji, da se ono doživljava kao da sporije teče i da je sve usporeno. Kasnije, pri intervjuiranju sugovornika, nametnuo se zaključak da vrijeme na otoku ne teče sporije, već da je različito od vremena na kopnu i u gradu po tome što je dinamičnije i izmjene brzine protoka tog vremena uvjetovane su okolinom, prostorom, prirodom i klimatskim okolnostima. Kopneno vrijeme stoga možemo promatrati kao ono koje je određeno i ovisno o metričkom sistemu, kao ono vrijeme koje se mjeri satom, dok se na otoku vrijeme ne mjeri satom, već je ovisno o godišnjem dobu, prirodnim okolnostima i praktičnim potrebama. Simboli otočnog vremena su zvonik i otkucaji zvona kao metafora Mediterana i otoka. Zatim su to izlazak i zalazak Sunca, pjev ptica i cvrčanje cvrčaka. Zimi vrijeme teče sporije te je malo dosadno, kako kaže Peter. No, kad je dosadno on ode u šetnju prirodom da malo razbistri mozak i misli. Narativi o vremenu i prostoru isprepliću se i kroje sliku onoga što intervjuirani sugovornici smatraju otokom.

Norbert Bossaert govori o svom iskustvu migracije na otok, te o interakciji sa svojim prijateljima i obitelji u Belgiji:

E, ja vako govorin, kako, oni mene pitadu, prije su mene pitali kako tamo život, šta imate tamo? Govorim imamo svega! Ode ti je jedan dan kako tamo u Belgiju mesec dana, razumiš me, to ti je, to ti je tako. Govorin ti, kako film, koji film, ha, mislin, ovdi ti je raj! Za mene. Na zemlji. Ja son bi u Kinu, bi son u Hunkonu (Hong Kongu), bi son u Japanu, bi son u Singopuru, bi san u sve živo. To e tamo Bankok, ovako Tajlanda. I bi mogo tamo živit, uvik isti. Sedan ujutro je sunce, sean navečer je mrak. Vruće, sparno, monotono. Spize ništa. A ode ti je divota.⁵²

Kad sam doselila imala sam dvi stvari koje sam teže, zbog kojih mi se bilo teže priviknit. To je bilo ručak u podne ipo, jedan. A druga stvar je bilo to šta je... baš ljete ne zimi, mislim da fjaka je baš karakteristična za sezonu, za ljeto el... I ovajjj, on bi iša popodne leć, a ja neman taj običaj i ja eto, mislim nebi imala šta radit,

⁵²Prema transkriptu intervjua s Norbertom Bossaertom iz Vrnsnika na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru.

*mislim bilo mi je prevruće, pa bi onda legla kod njega i onda bi ono gledala u plafon i kao šta sad...*⁵³

Za Norberta je jedan dan na otoku kao mjesec dana u Belgiji. Otok mu pruža mogućnost da svoje vrijeme ispuni događajima vrijednim življenja. Dinamičnost i raznovrsnost doživljaja vremena nije karakteristika koju on pripisuje općenito otoku, već konkretno Hvaru. Govori kako je putovao svukuda po svijetu, ali u usporedbi s Hvarom druga mjesta su monotona. Ireni Grgičević, praktične razlike povezane uz otočno vrijeme u početku su stvarale prepreku u prilagodbi na život na otoku. Osjećala je razliku u kopnenom i otočnom vremenu, na što se s vremenom privikla. *Fjaka* je pojava koju je Irena osjećala intenzivnije za vrijeme ljeta i ljetnih vrućina.⁵⁴ Ona tumači kako je potrebno odmoriti, uzeti pauzu na nekoliko sati kada su najveće vrućine, što *ffjaku* čini sasvim prirodnom pojavom koja omogućava život u skladu s prirodom.

*...nisam osjećala tako promjenu kako osjećam u Japanu, ali ovdje baš osjećam prirodno. Vjetar, kiša, airpressure... A ja mislila sam u Japanu, nemam vreme za osjećati klimu.*⁵⁵

Yukiko također smatra da joj otočno vrijeme dopušta da osjeti klimu i prostor oko sebe kao prirodni ambijent.

Norbert sebe smatra točnim. Karakteristika je to koju pripisuje belgijskom mentalitetu, a otočani prema njegovom kazivanju kasne. On kaže da ako se s majstorom dogovori da će doći taj dan u osam sati, tada može biti sretan ako uopće dođe taj dan. Kao što je već i naznačeno, sugovornici vrijeme na otoku doživljavaju ovisno o godišnjem dobu. Ljeti vrijeme teče brže, a zimi sporije. Uz godišnja doba, vrijeme se mjeri i turističkom sezonom. Kada ljeti na otok dođe mnoštvo turista, sve je dinamičnije i vrijeme brže prolazi. Monika Wiess je

⁵³ Prema transkriptu intervjua s Irenom Grgičević iz Jelse na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru.

⁵⁴ *Fjaka* je pojava karakteristična, između ostalog, za Dalmaciju i otoke koja se može opisati kao stanje psihičke i fizičke lijenosti i tromosti; vrijeme popodnevnog odmora, ali i još na mnoge druge načine. Dostupno na: <https://www.xn--rjenik-k2a.com/fjaka> (Zadnji pristup 24.9.2019)

⁵⁵ Prema transkriptu intervjua s Yukiko Cerić Biškić iz Ivan Dolca na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru.

sugovornica koja u Milni ima apartmane u koje prima goste. Tijekom turističke sezone sve je užubano i dinamično, a vrijeme brzo proleti.

Slikovni prilog 3. Ljetno radno vrijeme u Starom Gradu. Autorica fotografije je Laura Plišo (21.5.2017.).

Ljetno radno vrijeme određeno čuvenim dijalektalnim „pomalo“, savršen je prikaz doživljaja vremena na otoku. Kako što sugovornici navode, ljeti je u popodnevним satima vrlo vruće i teško je raditi, pa valja malo odmoriti. U popodnevним satima, usprkos tome što je radni dan, prestaje se s radom i uzima se pauza. Radnim vremenom se gospodari u skladu s klimatskim okolnostima.

Život koji ima više smisla se oslikava, ne samo u naracijama sugovornika, već i praktičnim aspektima života na otoku. Tijekom istraživanja dogovori za intervju često su bili isprekidani svakodnevnim obavezama poput ručka, pomoći susjedima i obavezama oko djece, što upućuje na odmak od idealizirane slike otoka s kojom su migranti započeli vlastita putovanja. Čak su i prehrambene navike novih otočana prilagođene njihovom novom domu. Uz to što jedu ribu i konzumiraju domaće vino i maslinovo ulje, njihov je dnevni ritam prilagođen otočnom poimanju vremena koje i sami karakteriziraju kao jednostavnije. Posebno je indikativan motiv sigurnosti koji svi ističu kao jednu od poželjnih osobina života na otoku.

Uključenost zajednice u odgoj djece, te odmak od konzumerizma, omogućio je jednostavnost i bezbrižnost kao jednu od temeljnih odrednica života na otoku.

Ideja otoka kao simboličkog bijega od užurbanosti života za većinu je intervjuiranih bila vezana uz ideju Mediterana. Za autsajdersko iskustvo doseljenika prije samog čina doseljenja otok Hvar nije osobito istican, osim što ga se percipiralo kao Mediteranski otok. No prva, isprva turistička iskustva boravka na otoku odredila su i njihove motive za preseljenjem pri čemu su geografska ograničenja doživljena kao prednost, a ne kao mana. Peter Pauwels otok Hvar definira na sljedeći način:

Hvar zapravo i ne vidim kao izolirano mjesto. Nije kao neki otok usred ničega. Da je to otok u sred Atlanskog oceana ili usred ničega i moraš letjeti da bi... ili brod dolazi samo jednom mjesečno, tada bi bio izoliran, tada ... ali ovdje ... otok je, ali nije otok.⁵⁶

Hvar je otok, ali iz perspektive životnog iskustva oblikovanog kulturnom i društvenom sredinom on ne pretpostavlja otočnu izoliranost, jer kategorija prostorne izoliranosti na Hvaru nije u toj mjeri određujuća. Učestale veze sa kopnom čine otočno iskustvo migranata nerijetko samo formalnom preprekom jer je praktično iskustvo života vezano uz neprestane odlaske na kopno.

A zatvor je po pitanju drugih stvari, znači, zbog svega, zbog svega kad hoćeš nešto moraš u Split, jeli. Trajekt tri puta dnevno...I taj trajekt! Vozi 2 sata, u današnje vrijeme kad imamo sve te tehnologije. Ne mogu vjerovat jednostavno da to se nije promjenilo ne znam koliko godina unazad, 30 godina... Stalno vozi 2 sata.⁵⁷

Dolazak trajekta je događaj koji jednim dijelom određuje i otočno vrijeme. Nije samo povezanost s kopnom ta koja dekonstruira otočni predznak Hvara za migrante, već je to i moment koji strukturira otočno poimanje vremena. Dok je za Petera Hvar dobro povezan s kopnom, Ivana Župan otok Hvar vidi kao zatvor zbog toga što je prostorno izolirana od

⁵⁶Prema transkriptu intervjua s Peterom Pauwelsom iz Vrboske na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru. S engleskog jezika preveo autor.

⁵⁷ Prema transkriptu intervjua s Ivanom Župan iz Jelse na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru.

kopna, a trajekt ide svega tri puta dnevno. Ona doživljava otočnog vremena opisuje primjerom poimanja vremena iz Antičke Grčke:

To je ta drukčija, to je drukčiji stil života. Ovdje se ne odvija sve u tome, tim točnim satima, nego, meni je to sestra jedanput našla, da postoji, da u staroj Grčkoj su poznavali dva tipa mjerenja vremena. Jedan se zvao kairos, drugi se zvao hronos. Hronos je tad kad će se nešto dogoditi. Znači mi ćemo se naći u četvrtak u 4 sata. Ali onda imaš i kairos. E kairos govori o tome kad je dobro vrijeme za nešto napraviti. Recimo mi ćemo zacrtati za 4 godine će biti olimpijada u to i to vrijeme. Zimska, jel. I sad će doći to vrijeme i nema snijega. To je kairos. Znači nisu dobri uvjeti u tom danom trenutku za takvo nešto. A meni se čini da dalmatinci ili ovde se više ravnaju po tom kairosu, znači, ako će se sve poklopiti, zvijezde će bit tu, ljudi će bit tu, bit će vrijeme, dogodit će se, ako ne, nećemo uopće doći. Tako da je to jednostavno stil života koji ja mislim da ima smisla u nekim situacijama. U nekim, jako teško se može s tim nositi.⁵⁸

Doživljava vremena na otoku Ivana opisuje kao stil života, a ne kao vrijeme koje se uvijek mjeri satima koji ne ovise o ničem drugom. Vrijeme na otoku, kako ga poimaju doseljenici, ovisi o raznim drugim uvjetima koji ga sačinjavaju. Ono ovisi o meteorološkim prilikama, o raspoloženju ljudi te o raznim drugim čimbenicima koji to vrijeme definiraju.

Kada se problematizira o osjećaju vremena, on je uvijek organiziran oko životnih iskustava, svojevrsne tjelesne uronjenosti u prostor kojemu naracija udahnuje smisao. Šire, specifično iskustvo života na otoku umreženo je u šire narativne okvire životnih putovanja u kojima su spomen otoka i konačno preseljenje na otok predstavljeni metaforom otkrića. Život je organiziran u skladu s dinamikom godišnjih doba, od užurbane ljetne špice do dosadne zime, čime utječe i na percepciju vremena. Otočna temporalnost stoga nije unaprijed zadana, dana pojedincu na korištenje, već je konstituirana tjelesnom uronjenošću u prostor i njegove prirodne specifičnosti, performativnim oživljenjem naracija koje „proizvode“ vrijeme i njegove učinke. Svi intervjuirani sugovornici opisujući svoje dojmove života na otoku, osjećaj vremena vežu uz probuđena osjetila mirisa otoka te njegovih boja.

⁵⁸ Prema transkriptu intervjua s Ivanom Župan iz Jelse na Hvaru, provedenog u svibnju 2017. godine prilikom terenskog etnografskog istraživanja na otoku Hvaru.

7. ZAKLJUČAK

Kroz perspektivu „migranata životnog stila“, ne-otočana, pojedinaca koji su željeli doseliti na otok bez prethodne rodbinske veze s otokom, problematizirani su odnosi imaginacije i praktične realnosti života na otoku. Migracija životnog stila označava fenomen migracije ljudi ponukanih uvjerenjem da negdje drugdje postoji način življenja koji ima više smisla i značenja (usp. Benson i O'Reilly 2009:16). Njihove odluke za preseljenje na otok svrstavaju ih u kategoriju „migranata životnog stila“ zbog toga što su tražili bolje mjesto za život u kome će se osjećati povezanije sa samim sobom, sa svojom okolinom te time živjeti život vrijedan življenja.

Intervjuirani sugovornici su u pričanju svojih priča koristili prostorne i vremenske kategorije. Prostor otoka je za sugovornike figurirao kao prostor slobode i sigurnosti. Ovakva vizija otočnog prostora suprotstavljena je „kontinentalnoj“ slici otoka kao zabačenog i izoliranog. Migranti globaliziranog svijeta 20. i 21. stoljeća otoke su vidjeli kao prostor koji krije potencijal. Društveni položaj je za njih ambivalentan i kreće se od slobode izbora društvenih moralnih normi, do osjećaja pripadnosti ili nepripadnosti i vječnog *fureštva*. Procesom postajanja otočanima, migranti stvaraju novu kulturnu stvarnost koja nastaje združivanjem njihovih imaginacija i prakse svakodnevice. Doživljaj prostora bio je blisko povezan s vremenom, pa je taj prostor zatvarao i ograničavao zimi, a ljeti je bilo moguće prekoračiti ograničenja. Taj prostor nikako nije bio homogena cjelina već je bio višedimenzionalan i ovisio o raznim čimbenicima, kao što su klimatski uvjeti, godišnje doba i broj trajektnih linija u određenom vremenu. Lokalno stanovništvo Hvara za intervjuirane sugovornike mijenjalo je svoja lica od nenormalnih pojedinaca i glasnih bezobzirnih susjeda, bezperspektivnih mladića, pa do pravih prijatelja i pojedinaca na koje se s povjerenjem može osloniti i uz njih se osjećati slobodno i sigurno. Identiteti otočana nisu bili fiksni i nepromjenjivi, već su prihvaćali promjene koje dolaze izvana. Biti domaći *furešt* sugovornicima nije teško padalo i činilo se da ovaj identitet donosi više slobode nego ograničenja. Oni su spremno prihvaćali svoj identitet i uživali u njegovim blagodatima. Identitete stoga ne shvaćam kao hermetički zatvoren simbolički sustav pasivnog usvajanja nametnutih slika, već kao dinamičan proces pregovaranja otočne kulture i kulturnog nasljeđa migranata.

Vrijeme na otoku također nije bilo izolirano i odvojeno od drugih čimbenika. Ono je bilo uronjeno u prostor i nekad je teklo sporije, a nekada brže. Vrijeme na otoku ne stoji, ono ubrzava i usporava, te dopušta da ga se osjeti. Sugovornici su željeli pobjeći od prijašnjeg stila

života u kojem ih je vrijeme ograničavalo. Na otoku su otkrili da vremenom mogu bolje gospodariti, ali i s povjerenjem mu se prepustiti. To su elementi koji za intervjuirane sugovornike predstavljaju bolji i kvalitetniji život. „Kontinentalna“ specijalizacija temporaliteta fiksno združena u linearnoj viziji vremena na otoku je bila obogaćena drugačijom slikom. Ovo vrijeme ovisilo je o prostoru, klimatskim uvjetima, datom trenutku i atmosferi. Otočno vrijeme stoga može se promatrati kao heterogenu cjelinu suprotstavljenu jednostranosti i podložnu promjenama.

Drugost Mediterana, pa i otočnosti stvoreni su kroz diskurs o Mediteranu iz 19. i 20. stoljeća, te praktična iskustva života na otoku. Ova Drugost reprezentirana je slikom otoka kroz simbol raja. Izgubljeni raj na otoku je ponovno pronađen i otkriven. Imaginacije vremena i prostora i vizije otoka kakvim ih danas znamo rezultat su ispreplitanja diskursa o Mediteranu iz 18. i 19. stoljeća, te općih društvenih uvjeta kao što su globalizacija i *hippy* pokret 20. stoljeća. Pojave kao što su povećana mobilnost, opće povećanje bogatstva i mogućnost imaginacije mnoštva različitih načina života stvorili su uvjete za novi oblik migracija, a to su migracije životnog stila.

8. POPIS LITERATURE

1. Appadurai, Arjun. 1996. *Global Ethnoscapes: Notes and Queries for a Transnational Anthropology*. U: *Modernity At Large: Cultural Dimensions of Globalization*, ur. Arjun Appadurai, 48-65. Minneapolis: University of Minnesota Press.
2. Appadurai, Arjun. 2010. „How Histories Make Geographies“. *The Journal of Transcultural Studies*, Vol. 1, No. 1, 4-13.
3. Bara, Mario 2013. „Povratne umirovljeničke migracije na hrvatskim otocima“. *Migracijske i etničke teme* broj 2: 201–221.
4. Benson, Michaela i Karen O'Reilly, ur. 2009. *Understanding Lifestyle Migration; Theoretical Approaches to Migration and the Quest for a Better Way of Life*. Farnham: Ashgate Publishing Limited.
5. Benson, Michaela. 2009. „A Desire for Difference: British Lifestyle Migration to Southwest France“. U *Understanding Lifestyle Migration; Theoretical Approaches to Migration and the Quest for a Better Way of Life*. Benson, Michaela i Karen O'Reilly, ur. Farnham: Ashgate Publishing Limited., 121-135.
6. Čapo Žmegač, Jasna. 2010. „Različiti pristupi povratnim migracijama: primjer Hrvatske“. *Stud. ethnol. Croat.* vol. 22, 11-38.
7. Čapo, Jasna 2012. „The world is my oyster: Well-educated Australian-Croatian citizens in the era of global mobilities“ *Croatian Studies Review* 8: 91–112.
8. Gustafson, Per. 2009. „Your Home in Spain: Residential Strategies in International Retirement Migration“. U *Understanding Lifestyle Migration; Theoretical Approaches to Migration and the Quest for a Better Way of Life*. Benson, Michaela i Karen O'Reilly, ur. Farnham: Ashgate Publishing Limited., 69-86.
9. Harris, William Vernon, ur. 2005. *Rethinking the Mediterranean*. New York: Oxford University Press.
10. Hay, Pete. 2006. „A Phenomenology of Islands“. *Island Studies Journal*, Vol. 1, No. 1, 19-42.
11. Herzfeld, Michael. 1991. *A Place in History: Monumental and Social Time in a Cretan Town*. Princeton: Princeton University Press
12. Hoey, Brian A. 2009. „Pursuing the Good Life: American Narratives of Travel and a Search for Refuge“. U *Understanding Lifestyle Migration; Theoretical Approaches to Migration and the Quest for a Better Way of Life*. Benson, Michaela i Karen O'Reilly, ur. Farnham: Ashgate Publishing Limited., 31-50.

13. Korpela, Mari. 2009. „When a Trip to Adulthood becomes a Lifestyle: Western Lifestyle Migrants in Varanasi, India“. U *Understanding Lifestyle Migration; Theoretical Approaches to Migration and the Quest for a Better Way of Life*. Benson, Michaela i Karen O'Reilly, ur. Farnham: Ashgate Publishing Limited., 15-30.
14. Löfgren, Orvar. 1999. *On Holiday: a History of Vacationing*. London: University of California Press.
15. Marcus, George E. 1995. „Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography“. *Annual Review of Anthropology* Vol. 24, pp. 95-117
16. Marinović Gulić, Marica 2017. „Doseljavanje na otok – suvremene migracije na otok Korčulu“. *Migracijske i etničke teme* broj 2: 115–141.
17. Matečić, Ingeborg i Ana Perinić Lewis. 2018. „Brenđiranje otoka u svrhu jačanja lokalnih otočnih identiteta: Studija slučaja Hvara“. *Acta Turistica*, Vol 30 (2018), No 2, pp 155-184
18. Milas, G. 2005. *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Jastrebarsko : Naklada Slap.
19. O'Reilly, Karen i Michaela Benson. 2009. „Lifestyle Migration: Escaping to the Good Life?“. U *Understanding Lifestyle Migration; Theoretical Approaches to Migration and the Quest for a Better Way of Life*. Benson, Michaela i Karen O'Reilly, ur. Farnham: Ashgate Publishing Limited., 1-13.
20. O'Reilly, Karen. 2009. „The Children of the Hunters: Self-realization Projects and Class Reproduction“. U *Understanding Lifestyle Migration; Theoretical Approaches to Migration and the Quest for a Better Way of Life*. Benson, Michaela i Karen O'Reilly, ur. Farnham: Ashgate Publishing Limited., 103-119.
21. Osbaldiston, Nick i Michaela Benson (ur.). 2014. *Understanding Lifestyle Migration; Theoretical Approaches to Migration and the Quest for a Better Way of Life*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
22. Perinić Lewis, Ana. 2011. „Hvarski kampanilizam – stereotipi i podrugljivi etnici otoka Hvara“. *Stud. ethnol. Croat.* vol. 23, 215-237.
23. Perinić Lewis, Ana. 2017. *Otoci otoka Hvara: pluralizam lokalnih otočnih identifikacija*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
24. Pries, Ludger. 2001. „The Disruption of Social and Geographic Space: Mexican-US Migration and the Emergence of Transnational Social Spaces“. *International Sociology* Vol. 16 No.1, 55-74.

25. Said, Edward. 1978. *Orientalism*. New York: Penguin Group
26. Thornton, Robert J. 1988. „The Rhetoric of Ethnographic Holism“. *Chrtular Anthropology*, Vol. 3, No. 3, 285-303.
27. Trundle, Catherine. 2009. „Romance Tourists, Foreign Wives or Retirement Migrants? Cross-cultural Marriage in Florence, Italy“. U *Understanding Lifestyle Migration; Theoretical Approaches to Migration and the Quest for a Better Way of Life*. Benson, Michaela i Karen O'Reilly, ur. Farnham: Ashgate Publishing Limited., 51-67.

9. POPIS SUGOVORNIKA

1. Ana Tudor, Milna, datum intervjuja 25.5.2017. u Milni. Podatci o kazivaču nalaze se u arhivi Odjela za etnologiju i antropologiju Sveučilišta u Zadru.
2. Thorkild Bloch Nielsen, Hvar, datum intervjuja 23.5.2017. u Hvaru. Podatci o kazivaču nalaze se u arhivi Odjela za etnologiju i antropologiju Sveučilišta u Zadru.
3. Yukiko Carić Biškić, Ivan Dolac, datum intervjuja 23.5.2017. u Jelsi. Podatci o kazivaču nalaze se u arhivi Odjela za etnologiju i antropologiju Sveučilišta u Zadru.
4. Irena Grgičević, Jelsa, datum intervjuja 22.5.2017. u Jelsi. Podatci o kazivaču nalaze se u arhivi Odjela za etnologiju i antropologiju Sveučilišta u Zadru.
5. Ivana Župan, Jelsa, datum intervjuja 22.5.2017. u Jelsi. Podatci o kazivaču nalaze se u arhivi Odjela za etnologiju i antropologiju Sveučilišta u Zadru.
6. Monika Wiess, Milna, datum intervjuja 23.5.2017. u Milni. Podatci o kazivaču nalaze se u arhivi Odjela za etnologiju i antropologiju Sveučilišta u Zadru.
7. Dejan Grabovica, Stari Grad, datum intervjuja 23.5.2017. u Starom Gradu. Podatci o kazivaču nalaze se u arhivi Odjela za etnologiju i antropologiju Sveučilišta u Zadru.
8. Valerie Krolow, Velo Grablje, datum intervjuja 26.5.2017. u Velom Grablju. Podatci o kazivaču nalaze se u arhivi Odjela za etnologiju i antropologiju Sveučilišta u Zadru.
9. Peter Pauwels, Vrboska, datum intervjuja 24.5.2017. u Vrboskoj. Podatci o kazivaču nalaze se u arhivi Odjela za etnologiju i antropologiju Sveučilišta u Zadru.

10. Norbet Bossaert, Vrisnik, datum intervjuja 24.5.2017. u Vrisniku. Podatci o kazivaču nalaze se u arhivi Odjela za etnologiju i antropologiju Sveučilišta u Zadru.

11. Kevin, Selca kod Starog Grada, datum intervjuja svibanj 2016. u Starom Gradu. Podatci o kazivaču nalaze se u arhivi Odjela za etnologiju i antropologiju Sveučilišta u Zadru.

10. INTERNETSKI IZVORI

1. Središnji državni portal URL: <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=5233> (zadnji pristup 20.9.2019.)

2. Total Croatia News URL: <http://www.total-croatia-news.com/lifestyle/21281-osvrt-jednog-stranca-na-15-godina-zivota-u-hrvatskoj> (zadnji pristup 16.10.2019.)

11. PRILOZI

Slikovni prilog 1. Slika Hvara kao najsunčanijeg otoka na kontinentu. (<https://www.njuskalo.hr/stare-stvari/turisticki-savez-hvar-69-hoteljersko-poduzece-brosura-turistick-oglas-16971825>, Zadnji pristup 9.9.2019.).....14

Slikovni prilog 2. Turističke brošure s otoka Hvara iz 2019. godine. Autor fotografije je Aleksandar Tomaš (24.8.2019).....16

Slikovni prilog 3. Ljetno radno vrijeme u Starom Gradu. Autorica fotografije je Laura Plišo (21.5.2017.).....54